

AZ MTA TÁRSADALMI-TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK OSZTÁLYA VEZETŐSÉGÉNEK BESZÁMOLÓJA*

I

A társadalomtudományok tízéves fejlődésének néhány általános vonásáról

1. Az a hatalmas változás, amely országunk fejlődésében végbement s amely egész tudományos fejlődésünket is alapvetően új irányba vitte, természetesen kihatott a társadalomtudományok területére is. Sőt, a társadalmi átalakulás hatásának szükségszerűen itt kellett a leggyökeresebbnek, a legmélyrehatóbbnak lennie. Ezzel összefüggésben nyilván a társadalomtudományok körében jelentkeztek a legnagyobb nehézségek is; a küzdelem általában itt vált a legélesebbé — ha egyes területeken ez nem is volt mindig nyilvánvaló, illetőleg nem volt eléggé elvi, — s egyben itt volt a legnagyobb lehetősége az akadályoknak, a megtorpanásoknak, sőt a hibáknak is.

Az alapvető feladat, amelyet a társadalomtudományok területén el kellett végezni, abban állt, hogy a filozófiát és a társadalomtudományokat mélyen átható idealista, reakciós irányzatokat legyőzve, a lehetőséghez képest minél előbb általánossá tegyük a marxista filozófiát, megalapozzuk a marxista társadalomtudományokat hazánkban. Ehhez a feladathoz járult, hogy a filozófiának és a társadalomtudományoknak egyidejűleg közre kellett hatniok az egész gondolkodás átalakításában, segítséget kellett nyújtaniok az idealista nézetek elleni küzdelemhez a tudomány és a kultúra minden területén, részt kellett vállalniok a szocialista világnézet elterjesztésében.

Mindezt a filozófiának és a társadalomtudományoknak bonyolult, ellentmondásokkal tele társadalmi és politikai viszonyok között, a hazai és a nemzetközi reakció ellenállása, sőt ellentámadásai közepette kellett elvégeznie.

Ha a társadalomtudományok e fő feladatok ellátásában nagy nehézségekkel találkoztak is, végeredményben elmondható, hogy e feladatnak alapjában eleget tettek. Tagadhatatlan tény, hogy az elmúlt tíz év alatt, mindazokra az előzményekre támaszkodva, amelyeket az első Magyar Tanács-

* Elhangzott az MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztálya nyilvános osztályülésén, 1960. április 11-én.

köztársaság hagyományai, a felszabadulás előtt is tevékenykedő marxista társadalomtudósok munkái, s a felszabadulás után kibontakozó marxista kutatás tapasztalatai jelentettek, — végeredményben sikerült egész tudományos életünkben a marxizmus—leninizmus vezető szerepét biztosítani. Egyes területeken számottevő kutatási eredményeket értünk el s néhány kiemelkedő jelentőségű munka is született; a társadalomtudományok továbbá tevékenyen közrehatottak a társadalmi tudat alapvető átalakulásához országunkban.

Azt is meg kell jegyezni, hogy az új, materialista alapon nyugvó társadalomtudományok elterjesztése nehéz feladatot jelentett azért is, mert a kezdetben csekély számú marxista társadalomtudósnak meg kellett nyernie a régi kutatók jelentős számát ahhoz, hogy saját nézeteiket felülvizsgálják s a marxizmus oldalára álljanak, elfogadják a marxizmust; és ezzel egyidejűleg gondoskodni kellett arról, hogy a társadalomtudományok területén kinevelődjék a tudományos kutatóknak és oktatóknak új generációja, az elsősorban a munkásosztály és a dolgozó parasztság soraiból vevődő új kutatógárda.

Végül utalni kell arra, hogy a társadalomtudományoknak marxista alapokra helyezése és a marxista társadalomtudományi kutatások megindulása menetében a kutatásnak meg kellett küzdenie egyrészt a szektás-dogmatikus hibákból adódó nehézségekkel, amelyek elsősorban a marxizmus tételeinek vulgarizálásában jelentkeztek, másrészt pedig a marxizmus meghamisítására irányuló revizionista törekvésekkel. Ez a küzdelem végül is sikerrel járt annyiban, hogy elmondható: a társadalomtudományok ma nálunk általában helyes, marxista irányban fejlődnek. A hibás nézetek azonban nem tűntek el nyomtalanul, illetőleg felújulásuk veszélye állandóan fennáll.

2. A marxista társadalomtudományok tízéves hazai fejlődésének az alábbi fő vonásait kell kiemelnünk:

a) A marxista társadalomtudományok széleskörű megismerésének és művelésének útja akkor nyílt meg hazánkban, amikor teljessé vált a munkásosztály hatalma, amikor a tőkésosztály döntő vereséget szenvedett, s amikor hatalmas méretekben megindult a társadalmi gondolkodás általános szocialista átalakulása. Nyilvánvaló, hogy a fejlődésnek 1949-ben kezdődő e szakaszában — eltekintve egyes olyan kutatóktól, akik mögött már megfelelő elméleti felkészültség és munkásmozgalmi tevékenység állt — a társadalomtudományok művelői számára a marxista társadalomtudományok alapjainak, a marxista klasszikusok tanításainak megismerése és e tanítások elterjesztésének feladata került előtérbe. Ebből a helyzetből adódóan nagy szerepet kapott a propagandamunka, a kutatómunka bizonyos elhanyagolása mellett kiemelkedővé vált az ismertető-népszerűsítő munka jelentősége. Elmondható, hogy a társadalomtudományokat nálunk ebben az időszakban elsősorban ez jellemezte; ezzel érthetően együttjárt egy olyan szemlélet is, amely elmosta a határt a kutatómunka és a tudományos propagandamunka

között, s amely lebecsülte a tudományos kutatómunkát. E szakasz történeti adottságaiából és a tudományos munka konkrét társadalmi feltételeiből adódó e sajátosságokhoz járultak a személyi kultuszból eredő hibák, amelyek *általában* eltorzították a marxista tudományos munkát illető helyes, lenini felfogást, s amely hibákból kifolyóan az alkotó tudományos munkát a marxista társadalomtudományok területén jelentős mértékben a dogmatizmus, a klasszikus tételek ismételtetése, a vulgarizálás helyettesítette. Mindez természetesen akadályozta azt is, hogy megfelelő szinten vegyük fel a küzdelmet a hazánkban még továbbélő idealista, reakciós filozófiai és társadalomtudományi nézetek ellen s általában a különböző mai burzsoá irányok ellen.

Mindent összevetve megállapítható, hogy fejlődésünknek ebben a szakaszában eredményes kutatómunka a társadalomtudományok területén általában kevésbé folyt; a propagandamunka eredményeképpen azonban viszonylag széles körben elterjedtek a marxista filozófia és társadalomtudományok alapjaira vonatkozó ismeretek és nézetek, elterjedt a marxista világnézet.

b) A párt, mint ismeretes, már 1953-ban felismerte a személyi kultuszból adódó hibákat s ennek kihatását a társadalomtudományok területére is. E hibák feltárása lényegében megteremtette a megfelelő feltételeket az alkotó marxista társadalomtudományi munkához. Ugyanakkor azonban e hibákat, mint társadalmi életünk más területén, a társadalomtudományok körében is eltúlozták s különösen fejlődésünknek azt az objektív elemét hagyták figyelmen kívül, amely a marxizmus alapvető tanításainak elterjesztését tűzte ki feladatul. A fellépő revizionizmus s annak hatására különböző reakciós vagy megtévesztett körök a marxizmus, a marxista filozófia és társadalomtudományok ellen nyitottak harcot; azzal szemben egyrészt a régi burzsoá felfogás visszacsempészését kísérelték meg vagy legalábbis az elméleti-világnézeti közömbösség hamis álláspontját hirdették meg és a pozitívizmus irányában igyekeztek a társadalomtudományi munkát eltorzítani, másrészt pedig — „alkotó” marxista kutatások címén — egyenesen a revizionista nézetek kifejtésére és terjesztésére indították a társadalomtudományok egyes művelőit. E nézetek és törekvések különböző formákban (nyomtatásban, vitákban) nyíltan kifejezésre is jutottak.

c) Ha a marxista társadalomtudományokban kezdetben nálunk jelentős mértékben jelentkezett dogmatikus-vulgarizáló irányt követően fellépő revizionista és burzsoá felfogások 1953 után jelentős mértékben érezhetőek is voltak társadalomtudományi életünkben, ugyanakkor egyre erőteljesebben bontakozott ki a helyes alkotó marxista társadalomtudományi munka is, amelynek már ezekben az években is számottevő eredményei voltak.

Az ellenforradalom elleni politikai és ideológiai harc tapasztalatainak leszűrése, a revizionista nézetek és törekvések leküzdése, az egész konszolidációs folyamatunkkal együttjáró ideológiai konszolidáció végül is azt eredményezte, hogy egész társadalomtudományi munkánkban az 1957. évet követően

a helyes elképzelések váltak általánosakká és a kutatómunka magasabb szintre emelkedett. Mindinkább világossá vált, hogy hogyan kell párosulnia az alkotó társadalomtudományi munkának a társadalmi viszonyaink fejlesztéséből fakadó konkrét igényekkel, hogyan kell a társadalomtudományok művelőinek az alkotó munkával együtt végezniök és elvégezniök a megfelelő tudományterjesztő-propagandamunkát. Ma már meg lehet állapítani, hogy a társadalomtudományi munka gazdasági és politikai fejlődésünkkel párhuzamosan végül is lényegében egészségesen fejlődik s a munka fő vonalát helyesnek lehet tekinteni.

Ez természetesen nem jelenti azt, mintha a társadalomtudományi kutatás területén nem lennének elvi és gyakorlati problémáink; ezekre még visszatérünk.

3. Amint ismeretes, a társadalomtudományi kutatások területén az Akadémiának kiemelkedő szerepe van; az elmúlt tíz év során az Akadémia jelentős szervezeti, anyagi és ideológiai segítséget nyújtott a társadalomtudományok fejlődéséhez.

Ami e segítséget illeti, az Akadémia mindenképp számos területen önálló intézetek létesítésével igyekezett megteremteni annak a feltételeit, hogy a szervezett társadalomtudományi kutatás meginduljon, illetőleg kibontakozzék. 1949-ben az Akadémia Történettudományi Intézetet, 1951-ben Földrajztudományi Kutató Csoportot, 1954-ben Közgazdaságtudományi Intézetet létesített; 1955-ben átvette az Állam- és Jogtudományi Intézetet, továbbá a Dunántúli Tudományos Intézetet; 1957-ben, közvetlenül az ellenforradalom leverése után felállította a Filozófiai Intézetet, 1958-ban pedig a Régészeti Kutató Csoportot. Ezekkel az intézetekkel az Akadémiának az a célja, hogy belőlük az adott tudományterületen olyan szakmai-ideológiai központok váljanak, amelyek a közvetlen kutatást is végzik, de egyben és ezáltal is irányító befolyást gyakorolnak az adott terület egészére.

Az Akadémia 1959-ben megvizsgálta az említett intézeteket, és megerősítésük, valamint továbbfejlődésük érdekében különböző határozatokat hozott, amelyek most állanak végrehajtás alatt. A vizsgálat általában ezeknek az intézeteknek pozitív irányú fejlődését állapította meg, úgy találta azonban, hogy még nem váltak megfelelő mértékben az ideológiai-világnézeti küzdelem egy-egy központi intézményévé. Feltételezhető, hogy a távlati kutatásnak most kialakuló rendszere s az annak körében meghatározott feladatok kedvezően hatnak majd az intézetek fejlődésére is. Egyrészt nyilvánvaló, hogy egész tevékenységük a távlati feladatoknak megfelelően azok felé a kérdések felé fordul, amelyek szocialista építésiünk szempontjából központi jelentőségűek; e feladatok kitűzése továbbá helyes irányban befolyásolja az intézetek személyi fejlesztését, a munkatársaknak e feladatokhoz kapcsolódását; e kutatások kihatnak az intézetek megerősítésére, az intézeten kívüli munkatársaknak a kutatómunkába való szervezett bevonására is.

Az Akadémia az intézetek létesítésén, fenntartásán és irányításán kívül jelentős segítséget nyújtott a társadalomtudományoknak a könyvkiadás terén is. Az elmúlt 10 évben az Akadémia 214 könyvet jelentetett meg a társadalomtudományok köréből, ami az egész akadémiai könyvkiadás 8%-a. Kétségtelen, hogy ez a könyvkiadás nem egyenletes. Noha számszerűen egyenletesen fejlődik, nem képviseli egyformán a társadalomtudományok minden ágát; az egyes tudományágakon belül nem arányos az anyagközlő művek vagy fordítások és az önálló monográfiák aránya. Azt sem lehet állítani, hogy minden tudományágban egyforma szintű és mindig magas igényű munkák jelentek meg. Végül vannak olyan tudományágak, amelyek köréből az Akadémia eddig úgyszólván semmit vagy kevés művet jelentetett meg.

Ennek az egyenetlenségnek és elégtelenségnek egyik oka nyilván a társadalomtudományok egyes ágainak nem egyenletes fejlődéséből fakad. Ez olyan fogyatékoság, amelyet a fejlődés során le lehet és le is kell küzdeni. A fejlődés egyébként arra mutat, hogy a viszonylag későbben létesült intézeteink is egyre eredményesebbé teszik munkájukat, s egyre több jelentős monográfiával jelentkeznek. Azt is meg kell továbbá jegyezni, hogy egész könyvkiadásunk sajátos helyzetéből adódóan az akadémiai könyvkiadás nem tükrözi megfelelően társadalomtudományi kutatásainkat, sőt az akadémiai intézetek munkásságát sem; sokszor éppen a jelentős munkák nem az Akadémia gondozásában jelennek meg. Elegendő ennek bizonyítására az a számadat, hogy az intézetek, illetve azok munkatársai az 1960. évben 26 tudományos igényű munkát jelentetnek meg nem-akadémiai kiadónál, míg az akadémiai kiadású társadalomtudományi munkák száma erre az időre csak 16 lesz. Azt is meg kell jegyezni, hogy akadémiai gondozásban nem egy esetben olyan könyv is megjelenik, amely nem akadémiai szintű, amely pusztán anyagközlés, vagy amelyben túlteng a pozitivistátényleíró jelleg. Ez utóbbi vonatkozásban hangsúlyozzuk, hogy az Akadémiának természetszerűen egyik elsőrendű kötelessége a tudományos kutatás számára nélkülözhetetlen anyaggyűjtemények kiadása, annál is inkább, mert a megfelelő szintű forráskiadványokat a marxista társadalomtudományi kutatók nem nélkülözhetik. Mindezek figyelembevételével szükségessé válik az akadémiai társadalomtudományi könyvkiadás megvizsgálása és bizonyos átszervezése; ennek az átszervezésnek nyilvánvalóan a szakmai és az ideológiai színvonal emelésével kell együtt járni.

Az Akadémia 18 társadalomtudományi folyóiratot ad ki, mégpedig 12 magyar nyelvű és 6 idegen nyelvű időszakit, összesen 612 ívnyi terjedelemben. Elmondható, hogy Magyarországon ilyen terjedelmű társadalomtudományi folyóiratirodalom soha nem volt. Ha a folyóiratokkal szemben számos kifogást lehet is felhozni, tény, hogy a társadalomtudományok számára a folyóiratok különösen nélkülözhetetlenek, s a folyamat, amely észlelhető, számuknak további növekedése, az általános jellegű folyóiratok mellett a szakfolyóiratok megindítása felé mutat. Az, hogy a folyóiratok iránt meg-

felelő az érdeklődés bel- és külföldön, lényegében jelzi azok fő vonalának helyességét. Az Akadémia bizottságai évenként napirendre tűzik a folyóiratok kérdését és igyekeznek azok javítása irányában közrehatni.

A könyv- és folyóiratkiadás mellett az Akadémia különböző céltámogatásokkal segíti elő a társadalomtudományi kutatást. A céltámogatások rendszerében sok véletlen elem játszott közre és itt sok következetlenséget is lehetett találni. Ebben az évben a céltámogatások egész kérdésének összakadémiai rendezése során a társadalomtudományok területén is bizonyos összevonásokra, a témák felülvizsgálatára és olyan témák kijelölésére került sor, amelyek a távlati tudományos tervünk megvalósítását vizsik előre.

4. Társadalomtudományi munkánk eredményei mellett a társadalomtudományok terén még számos kérdéssel kell megküzdenünk. Ezek némelyikére, bizonyos általános vonásokra, fogatékosságokra és feladatokra a következőkben mutatunk rá:

a) Társadalomtudományi kutatásunk általában még mindig nem kapcsolódik eléggé azokhoz a problémákhoz, amelyeket a szocializmus építése hazánkban a társadalmi viszonyainkat és a társadalmi tudat alakulását illetően felvet. Természetesen a helyzet nem minden tudományágban egyforma. Vannak területek, ahol a követelménynek a kutatás nagyobb mértékben tesz eleget, mint más tudományágak; így pl. a közgazdaságtudomány, a történettudomány; más tudományágaktól, így pl. az állam- és jogtudományoktól a gyakorlat azt várja, hogy konkrét viszonyainknak az eddigieknél mélyebb elemzéséből induljanak ki. Vannak olyan társadalomtudományi ágak, amelyeknél az elvi-elméleti kutatás fokozását kell igényelni; ez áll különösen a régészetre, a művészettörténetre. Általános követelményként mégis társadalomtudományunk egésze elé azt kell állítani, hogy a kutatások középpontjába a társadalmi- és kulturális fejlődésünk által felvetett konkrét problémákat iktassa, s ezeket elemezze megfelelő tudományos szinten.

b) Említettük már az egyes társadalomtudományok nem egyenletes fejlődését.

Ez áll elsősorban az ideológiai színvonal tekintetében. E vonatkozásban az egyes társadalomtudományok között jelentős különbségek adódnak. Fel kell figyelni pl. arra, hogy a művészettörténetben és régészetben a marxizmus térhódítása nem eléggé gyors (s ennek egyik oka nyilván a káderutánpótlás viszonylagos lassúsága és nem kielégítő volta is); gyakori az adatközlő, leíró jellegű mű, ami ezeknél a tudományágaknál elengedhetetlen, s ezt nem is szabad kifogásolni, de ezek nem párosulnak sem az adott kutatás eredményeinek elvi jellegű és a történelmi materializmus alapján álló értékelésével, sem pedig a kutatási eredmények magasabb szintű összegező feldolgozásával.

Vannak tudományágak, ahol a belső arányok körül adódnak nehézségek. Így pl. nyilvánvaló, hogy a filozófiában a történelmi materializmus művelése elmaradt a dialektikus materializmus, a logika és a filozófiatörténet

művelése mögött; ezt a körülményt egyébként a filozófia ez évi kutatási terve már figyelembe veszi s ezen segíteni igyekeznek. Közismert továbbá, hogy a földrajztudományok körében a gazdasági földrajz messze elmaradt a természeti földrajz mögött; ennek az elmaradásnak megszüntetése számos intézkedést követel. Az állam- és jogtudományok területén az államigazgatás felépítésének és szervezésének kérdései meglehetősen háttérbe szorultak.

Azt is meg kell állapítani, hogy egyes tudományoknak az Akadémia nem nyújtott kellő segítséget, s fejlődésük viszonylagos lassúsága többek között ennek is tulajdonítható. Ez a helyzet például a neveléstudomány területén; most azonban már itt is kialakulóban van a szükséges feltételek biztosítása.

Az előzőekben jelzett egyenlenség kiküszöbölését nagymértékben elősegíti majd a társadalomtudományi kutatás távlati tervének végrehajtása. Ez a terv figyelembe veszi az egyes területeknek vagy az egyes központi jelentőségű témák kutatásának viszonylagos elmaradottságát is és a feladatokat úgy tűzi ki, hogy azok megoldása egyben az egész társadalomtudományi kutatás fejlődését is biztosítsa.

c) Általánosságban igaz, hogy intézeteink meglehetősen elhanyagolták az ideológiai küzdelem jelenlegi központi kérdéseit. E téren, a részletek említése nélkül elegendő például a vallásos ideológia elleni küzdelmet említeni. Ebben a vonatkozásban nemcsak arról van szó, hogy nem használtuk ki a lehetőségeket, hanem arról is, hogy nem ismertük fel e kérdés jelentőségét egész tudományos munkánk s egész közfelfogásunk szempontjából.

Hasonló, de mégis jobb a helyzet a nacionalizmus kérdésében. Noha általánosságban e kérdést tudományos munkásságunkban sokat emlegettük, annak gyökereit kevésbé vizsgáltuk, s arra sem fordítottunk kellő gondot, hogy múltbeli és jelenkori megjelenését az egyes tudományágakon belül konkrét formában kimutassuk. E téren a felismerés megtörtént s elsősorban a történettudomány terén már nemcsak az esedékes viták indultak meg, de elkészültek a megfelelő munkák is.

5. Ami a társadalomtudományoknak az Akadémia összességében elfoglalt helyét és szerepét illeti, úgy gondoljuk, hogy itt a jelenlegi helyzet felméréséből bizonyos következtetések vonhatók le a továbbiakra nézve is. Mindenekelőtt tény, hogy a társadalomtudományi kutatásban — noha jelentős kutatás folyik az Akadémián kívül is — az Akadémia és társadalomtudományi intézetei központi szerepet töltenek be. Azt is figyelembe kell venni továbbá, hogy a társadalomtudományoknak bizonyos feladataik vannak az Akadémián belül más tudományok, a természettudományok és a műszaki tudományok irányában; a társadalomtudományi intézeteknek közre kell hatniuk az egész akadémiai kutatás és kutatógárda ideológiai-világnézeti fejlődésében. Végül az Akadémiának és a társadalomtudományi intézeteknek nagy szerepe van s egyre fokozódó szerepe kell hogy legyen országos méretekben a kulturális-nevelő és a marxizmus további elterjesztésére irányuló propagandamunkában.

Mindezek a körülmények, a társadalomtudományok e feladatai indokolják, hogy az Akadémia nagyobb segítséget nyújtson a társadalomtudományoknak s azok művelőinek. Az Akadémiának megfelelően kell értékelnie a társadalomtudományi kutatások említett, általános jelentőségét; figyelembe kell vennie fejlesztésének sajátos problémáit, végül ki kell alakítania azokat a módszereket, amelyekkel e tudományok fejlődését az eddigieknél fokozottabban segítheti.

II

Az egyes tudományágak fejlődése és akadémiai intézeteink helyzete

1. *Filozófia*

A marxista filozófiát a Horthy-fasizmus idején nálunk egyedül az emigrációba vagy az illegalitásba kényszerült marxista filozófusok képviselték és művelték. A magyar filozófiai életben gyökeres fordulatot hozott a felszabadulás, amikor végre a marxista filozófia nyilvánosan is megjelent a magyar szellemi életben, részben a marxizmus—leninizmus klasszikusainak műveivel, részben a magyar marxista filozófusok munkásságával.

A fordulat éve után a fejlődés nagy feladatok elé állította a magyar filozófusokat. Megnövekedett az érdeklődés a világnézeti-filozófiai kérdések iránt, jelentkezett a pártoktatás és egyetemi oktatás képzett filozófiai kérdésekkel való ellátásának, a tudományos élet régi és új képviselői marxista—leninista nevelésének igénye.

Kétségtelenül megállapítható, hogy filozófiai fejlődésünk egyik legnagyobb eredménye egy új marxista filozófusnemzedék felnövése. F fiatal filozófusainknak az elmúlt évtizedben azt a kettős feladatot kellett megoldaniuk, hogy egyrészt oktassák, terjesszék s népszerűsítsék a marxista filozófiát, másrészt ezzel egy időben, alapvető ismereteikre támaszkodva, maguk is mélyebben sajátítsák el és behatóan tanulmányozzák a marxista filozófia elméletét és módszerét, hogy annak teljes értékű tudományos művelőivé váljanak. E feladatok megoldásában az e területen megnyilvánuló szervezetlenség és a tudományos utánpótlás nevelésében fel nem használt lehetőségek ellenére is jelentős eredményeket értünk el.

Mégis azt kell mondani, hogy a filozófiai életet fejlődésünk e szakaszában bizonyos szervezetlenség, az erőik széttagoltsága jellemezte, ami mögött lényegében le nem küzdött elvi nézeteltérések és hibák húzódtak meg. Ezek egyébként a filozófiai munka feladatait illető eltérő elképzelések formájában is megjelentek. Ezt az utóbbi kérdést illetően voltak, akik joggal támasztották az elmélyült kutatás követelményét, de nemegyszer elszakadtak gyakorlati problémáinktól, s az elvont kutatást állították előtérbe és nem

tulajdonítottak kellő figyelmet esedékes világnézeti feladataink megoldásának, a polgári objektivizmus és a jobboldali nézetek elleni küzdelemnek. Mások felvetették ugyan a filozófiai munkában a pártosság következetesebb érvényesítését, a szocialista építés problematikájának előtérbe állítását, azonban észrevételeik, bírálataik erejét sok tekintetben lerontotta, hogy lebecsülték az alkotó filozófiai kutatás jelentőségét, nem tudtak megszabadulni saját dogmatikus és szektás hibáik terhétől, a marxizmus vulgarizálásának veszélyétől, s a pártosságot nem mindig különböztették meg annak szubjektív eltorzításától.

A XX. Kongresszus a filozófia területén is megteremtette annak lehetőségét, hogy filozófusaink a lenini örökséget következetesen megvalósítsák, kiküszöböljék a dogmatikus hibákat és a megelevenedő filozófiai élet éreztesse a maga pozitív hatását az ideológiai harcban és más területek tudományos munkájában is. Azonban a hazánkban 1953 után kialakult politikai helyzet nemcsak lehetőséget teremtett a filozófiai revizionizmus számára, hanem azt is meg kell állapítani, hogy a dogmatizmus elleni harc ürügye alatt a revizionizmus filozófiai életünkben jelentős mértékben előretört.

A jelzett hibák és gyengeségek ellenére mégis voltak filozófiai életünkben nagy, pozitív eredmények. A legnagyobb eredmény az volt, hogy tíz- és tízezrek ismerkedtek meg a dialektikus és történelmi materializmus, Marx, Engels és Lenin műveivel. Egész tudományos életünk számára hozzáférhetőkké váltak azoknak a haladó gondolkodóknak a művei, akik a materialista nézetek fejlődéséhez vagy a dialektika kidolgozásához a Marx előtti filozófia fejlődésében hozzájárultak (Diderot, Holbach, Feuerbach, Hegel, az orosz forradalmi demokraták művei). Az elméleti munka terén ki kell emelni azokat az értékes tudományos publikációkat, amelyeket Rudas László, Fogarasi Béla, Molnár Erik elvtársak jelentettek meg. Jelentős eredményként említhetők a magyar szellemtörténet nacionalista és klerikális koncepcióiról, a magyar filozófiatörténet egyes kérdéseiről, illetőleg a magyar politikai gondolkodás történetéről írt kritikai művek és tanulmányok.

Mindezek a megbecsülést érdemlő eredmények mutatják, hogy ezen a téren is, bár szerényebb mértékben, mint szocialista életünk más területein, építhetünk és építenünk is kell az elmúlt időszak eredményeire.

Az ellenforradalom után filozófusaink elsődleges feladata volt a magyarországi filozófiai revizionizmus marxista bírálatára és tisztázására. A legfontosabb kérdések kritikai tisztázására 1957-ben a Társadalmi Szemle, a Pártélet, majd az 1957-ben megindult Filozófiai Szemle hasábjain vette kezdetét. Különösen jelentős volt, hogy megindult Lukács György revizionista nézeteinek bírálatára. Ennek szükségessége továbbra is fennáll, mert filozófiai és esztétikai nézetei még további részletes és beható bírálatra szorulnak.

A magyar filozófiai kutatás továbbfejlesztésének lehetőségét teremtette meg az Akadémia azáltal, hogy 1957 elején létrehozta a Filozófiai Intézetet.

Bár az Akadémia részéről az Intézet létrehozása jelentős tudománypolitikai lépés volt, a létrehozás pillanatában uralkodó politikai légkörben az ideológiai helyzet tisztázatlansága mellett az Intézet nem volt képes arra, hogy az ideológiai front helyzetének tisztázásában kezdeményező szerepet vállaljon. Az Intézet négy tudományos munkatárssal úgy jött létre, hogy többségük érdeklődési köre a logikai kérdésekre irányult.

Az Akadémia Elnöksége 1959 folyamán megvizsgálta a Filozófiai Intézet helyzetét. Megállapította, hogy az Intézet munkatársai két nagyobb mű megjelentetése mellett számos fontos tanulmányt jelentettek meg a Filozófiai Szemlében és eredményesen folyik a filozófiai klasszikusok kiadása is. Az Elnökség rámutatott az Intézet tudományos munkájának kezdeti hibáira, így különösen az ideológiai békülékenységre, s leszögezte, hogy kutatási iránya még nem alakult ki teljesen; ezért az Intézet fejlesztése során a kutatásokat a párt ideológiai szükségleteinek megfelelően és a gyakorlati feladatokból kiindulva, ki kell szélesíteni. Felhívta az Elnökség és az Osztályvezetőség az Intézet figyelmét az Intézet és a filozófiai élet más munkahelyei közötti kapcsolat szorosabbá tételére és a szaktudományokkal való szorosabb együttműködés megvalósítására.

Az Intézet 1960. évi munkatervének összeállításánál az Elnökség és az Osztályvezetőség határozatát figyelembe vette; munkatervében központi helyet foglalnak el a szocializmus fejlődés-törvényeivel, az osztályharccal, az ellenforradalom tanulságaival foglalkozó kollektív munkák; a munkaterv az Intézet fő feladatai közé sorolja Lukács György, illetve tanítványai revizionista nézeteinek bírálatát is. Intézkedések történtek az Intézet tapasztalt munkatársakkal való megerősítése érdekében. Az Osztályvezetőség átszervezte az Akadémia Filozófiai Bizottságát és megbízta az Intézet Tudományos Tanácsa feladatainak ellátásával is. Az elmúlt fél év alatt javult az Intézet kapcsolata az egyetemek filozófiai intézeteivel, tanszékeivel és az Intézeten kívül más területen dolgozó tudományos dolgozókkal.

2. Közgazdaságtudomány

A Horthy-korszak időszakának társadalmi és politikai viszonyai lehetetlenné tették a magyar marxista közgazdaságtudomány kibontakozását. A felszabadulás, illetve a fordulat éve után hozzá kellett látni annak a feladatnak a megoldásához, hogy nagy számban képezzenek ki marxista közgazdászokat, egyfelől a szocialista tervgazdaság különböző gyakorlati területei, másfelől az elméleti munka számára. A hatalmas feladat megoldásában első lépést jelentette az önálló marxista Közgazdaságtudományi Egyetem létrehozása. A közgazdasági kutatómunka továbbfejlesztése érdekében, a szakember képzés és az aspiránsképzés eredményeire támaszkodva 1954-ben létrejött a Közgazdaságtudományi Intézet, amelynek fő feladata, hogy kutató-

munkájával hozzájáruljon a szocializmus építése során felmerülő közgazdasági problémák megoldásához, a gazdaságpolitika tudományos megalapozásához, és a marxista közgazdasági elmélet továbbfejlesztéséhez.

1954-ben megindult a Közgazdasági Szemle; 1959-ben újjáalakult és megkezdte működését a Magyar Közgazdaságtudományi Társaság. Ily módon kialakultak a közgazdaságtudományi munka szervezeti keretei.

A magyar marxista közgazdaságtudomány kezdeti időszakára is jellemző, hogy a területen folyó munka középpontjába a marxista klasszikusok tanításainak megismerése és e tanítások elterjesztése érdekében kifejtett propagandatevékenység állt. E területen is jelentkeztek természetesen a személyi kultusból eredő azon hibák, amelyek a dogmatizmushoz, a vulgarizáláshoz, a klasszikus tételek ismételtetéséhez vezettek, amint ahogy jelentkezett a burzsoá közgazdasági szemlélet hatása is.

A magyar közgazdaságtudomány fejlődésére kedvező feltételeket teremtett az MDP 1953 júniusi határozata és a II. Pártkongresszus, majd a személyi kultuszt élesen elítélő XX. Kongresszus. Közgazdaságtudományunk kibontakozó fellendülését csak rövid időre szakította meg az ellenforradalom és annak szellemi előkészítése, amely időlegesen a közgazdaságtudomány marxista művelőinek egy részét is megzavarta; ez revizionista nézetek felmerüléséhez vezetett, aminek bizonyos, bár nem számottevő nyomai közgazdaságtudományi irodalmunkban is megmutatkoztak. Az azóta eltelt évek gazdasági és politikai fejlődése hazánkban, a párt és kormány által a közgazdaságtudományi kutatások eredményeinek elismerése, a dogmatizmus és a személyi kultusz, illetőleg a revizionizmus terheitől megszabaduló közgazdaságtudomány fellendülése a Szovjetunióban és a szocialista tábor más országaiban -- mindez hozzájárult a magyar közgazdaságtudomány fejlődésének meggyorsulásához, számottevő eredmények eléréséhez.

Az elmúlt évek során a magyar közgazdászok behatóan foglalkoztak a gazdaságosság (gazdasági hatékonyság) problémáival a szocializmusban. Különösen jó eredményeket értek el a külkereskedelem gazdaságosságának vizsgálatában, e probléma elvi alapjainak tisztázásában. Mind a tervezés, mind a statisztika tökéletesítése szempontjából jelentős a népgazdasági mérlegrendszer továbbfejlesztése terén végzett tudományos munka. Közgazdaságtudományunk sokoldalúan és behatóan foglalkozott a szocialista gazdaságvezetési módszerekkel, a tervgazdálkodásunkban ható utasítások és anyagi ösztönzők rendszerével. Itt egyrészt figyelmet érdemelnek az érték-törvény szocializmusbeli érvényesüléséről, a vállalati önállóság és a központi tervszerű irányítás helyes viszonyáról, a tervszerűség és a spontaneitás fogalmi tartalmáról, a tág értelemben vett anyagi ösztönzés szerepéről kialakított állásfoglalások, amelyek nem elhanyagolhatók az általános elmélet továbbfejlesztése szempontjából sem. Jó eredményeket ért el közgazdaságtudományunk a szocialista árrendszer problémáinak tanulmányozásával. Az alap-

vető elméleti kérdések tisztázása mellett a munka elsősorban az állami tulajdon körén belül érvényesítendő észszerű ipari árrendszer kialakítására irányult. A mezőgazdasági árpolitika tudományosabb megalapozása, valamint a különféle gazdaságossági és egyéb számítások szempontjából nagy jelentőségű a különböző mezőgazdasági termékek önköltségének és jövedelmezőségének a megállapítása. Közgazdászaink kidolgozták a mezőgazdasági termékek önköltségszámításának célszerű módszerét. Közgazdaságtudományunk behatóan tanulmányozta a mezőgazdasági termelőszövetkezetek jövedelemfelosztási formáit, viszonylag korán rámutatott a régi munkaegységrendszer árnyoldalaira, nemzetközi tapasztalatok alapján vizsgálta azokat a körülményeket, amelyek nálunk a különböző formák alkalmazásának célszerűségét meghatározzák. A közgazdaságtudományi munkában fontos helyet foglal el a munkatermelékenység mérésének, tervezésének és a munkaerőgazdálkodás problémáinak tanulmányozása. E témakörben elért eredmények ismertetésére és megvitatására 1959 őszén a Közgazdaságtudományi Intézet sikeres nemzetközi közgazdaságtudományi konferenciát rendezett. Egyes közgazdászaink elismerésre méltó munkát végeztek a modern kapitalizmus gazdasági jelenségeinek tanulmányozása terén is.

A Közgazdaságtudományi Intézetről, amely az első évek kezdeti nehézségeit leküzdötte, különösen az elmúlt két évben tapasztalt fejlődését figyelembe véve, megállapítható, hogy egyre inkább a magyar közgazdaságtudomány irányító központjává válik. Az Intézet kutatási terve magában foglalja azokat a legfőbb kérdéseket, amelyek a magyar gazdasági kutatások feladatát képezik. Az Intézet több olyan tudományos vitát rendezett, amely előmozdította a magyar közgazdaságtudomány fejlődését. A Közgazdasági Szemle elismerten központi szerepet tölt be a hazai közgazdaságtudományban.

Az Intézet múlt évben történt megvizsgálása óta erősödtek a gazdasági kutatások koordinálására irányuló erőfeszítések és szorosabbakká váltak az Intézet és a többi gazdasági kutatásokkal foglalkozó intézmények kapcsolatai. Az Intézet munkájának elvi irányításában fontos szerepet tölt be az Intézet Tudományos Tanácsa.

Az Intézetnek eddig 11 nagyobb kiadványa jelent meg, köztük az Intézet Évkönyvének két kötete. Az Intézet fennállása óta 350 cikket, tanulmányt publikált.

Egész közgazdaságtudományunk előtt ma a távlati kutatási tervben megjelölt célkitűzések megvalósítása, ezeken belül azoknak a kérdéseknek tanulmányozása és megoldása áll, melyeket a VII. Pártkongresszus határozataiból adódó feladatok vetnek fel. Fokozni kell a közgazdászoknak erőfeszítéseiket a szocialista világgazdasági rendszer problémáinak, a kialakuló új nemzetközi szocialista munkamegosztás kérdéseinek a vizsgálatára, több erőt kell fordítaniuk a hosszúlejárátú tervezés problémáival, a gazdasági fejlődés ütemével és az azt meghatározó tényezőkkel való foglalkozásra és

törekedniök kell átfogó elméleti jellegű kutatásra, illetőleg ilyen művek megírására.

3. Történettudomány

A felszabadulással, illetve a fordulat évével létrejöttek azok az előfeltételek, melyeknek alapján kibontakozhatott a magyar marxista történettudomány.

Történészeink kutatásai az elmúlt 10 évben főként a magyar történelem kardinális kérdéseire irányultak, olyan kérdések tanulmányozására, amelyeket a korábbi történetírás fel sem vetett vagy hamisan értékelt. Így kerültek középpontba parasztságunk és a parasztmozgalmak története, a függetlenségi küzdelmek, a honvédő harcok feldolgozására irányuló kutatások. E témakörökből az évek során számos jelentős mű született meg. A kialakult szemlélet azonban nem mindig problémamentes. Így például a parasztságtörténeti kérdések feldolgozásánál nem mindig sikerült a marxista kutatók számára kötelező kettős elvi feladatokat megoldani: azt ugyanis, hogy egyrészt kiküszöböljük a parasztságot lebecsülő reakciós nézetek maradványait és méltóképpen mutassuk be a parasztság alkotó munkájának és harcának történetformáló jelentőségét, másrészt leküzdjük a parasztságot idealizáló narodnyik nézeteket, amelyek az elmúlt korszakok parasztságában a társadalom vezető politikai erejét látták, a parasztság és a proletariátus közötti gyökeres különbözőségeket elmosták. Minthogy egyidejűleg a munkásosztály történetének feldolgozását nem sikerült kellő mértékben megvalósítani, ezek a munkák nem számolták fel teljes mértékben a parasztság önálló forradalmi szerepéről szóló tételeket.

Ismeretes, hogy a magyar polgári történetírás a függetlenségi küzdelmekről teljesen hamis képet rajzolt. Nemzeti függetlenségi küzdelmeink haladó tradícióinak ápolása éppen ezért helyesen egyik fontos feladatává vált a marxista történetírásnak s e téren is számottevő eredmények születtek. A munka azonban még távolról sincs befejezve; e kérdések bizonyos fokig a kutatások középpontjába kerültek, de esetenként a történeti fejlődés egységes vonalából kiragadva vagy párosulva a társadalmi haladás szempontjainak elhanyagolásával, az osztályviszonyok és a nemzetiségi probléma nem elég sokoldalú és alapos kidolgozásával, történetiszemléletünk bizonyos egyoldalúságát is eredményezték.

A felszabadulás előtti hivatalos magyar történetírás minimális figyelmet szentelt az újabkori gazdaságtörténeti kutatásoknak. Fiatalkori marxista gazdaságtörténeti kutatásunk értékes eredményeket ért el a magyarországi ipari kapitalizmus fejlődésének feldolgozásában. Meg kell jegyezni, hogy a kutatásokban kevés előzetes feldolgozásra lehetett támaszkodni, másfelől a kutatók a gazdasági-társadalmi folyamatok igen bonyolult formáival találták szemben

magukat, ami helyenként elősegítette a vulgáris módszerek, a dogmatikus hibák jelentkezését.

E nagy feladatok megoldása közben tekintélyes vezető marxista történelemszűzűnk köré fiatal, tehetséges történeűsz kutatógárda nevelkedett fel. Volt polgári történeűszűnk közül is többűn jelentős előrehaladást tettek a marxista elmélet és módszer elűajátítása terén. Az eléűt jelentős eredmények nem voltak természetszerűleg hibamentesek. A dogmatizmustól és a személyi kultusz maradványaitól megszabaduló történeűttudományűnkban az ellenforradalom és annak eszűmei előűkészítése hatására felelevenedtek a nacionalista, kispolgári, harmadikutas nézetek. E nézetek ellen a különbűzű kéziratok megvitátása során elsűsorban a Tűrténeűttudományi Intűzetűn belül rendezett vitákon indult meg a harc. A bírálatok, viták eredményeként az utűbbi idűben megjelent vagy előűkészítés alatt álló munkákrűl általában megállapítható, hogy a régebbiekűnél helyesebben, magasabb színvonalon oldják meg a kitűzűtű feladatokat. Tűrténeűszűnk az elműűt 10 év alatt jelentős művekkel gazdagították a magyar marxista történeűttudományt. Ezeket az eredményeket jelzik az egyetemi tankűnyvek 1849-ig elkészűűtűtű kötetei mellett a magyar őstűrténeűtrűl, Magyarország felszabadításárűl, Mátyás és korárűl, az eredeti tűkefelhalmozásrűl, a magyar gyáripár történeűtérűl, Sinai Miklűsrűl szűlű munkák. Forráskiadványaink közül jelentűsűek az „Iratok az ellenforradalom történeűtébűl” című dokumentűmkűtetek és a „Zsigmondkori Oklevéltár” kötetei. Az utűbbi évek során a történeűszűk figyelme fokozottabban az új- és legűjabb kor történeűti kérdéseinek megoldására, feldolgozására irányult. Ezt jelzi az e korszakokkal foglalkozű kutatószűk és publikációk növekvű száma, az egyetemi tankűnyv abszolűtizmus és dualizmuskori részeinek előűkészítése is. A dualizmus történeűtűnek egyes kérdéseiben eléűt eredmények megvitátását szolgálta „A kapitalizmus fejlűdése az Osztrák—Magyar Monarchiában” című nemzetközi tudományoskonferencia megrendezése. Fontos tanulmányok, dokumentűmkűtetek, monográfiák jelentek meg az 1919-es proletárforradalom 40. évfordulűja alkalmábűl. Jelentűsen előrehaladtak Magyarország második világháborű alatti külpolítikájának feltárására irányulű kutatószűk. Bizonyos fejlűdés tapasztalható a népi demokráciánk történeűtűvel foglalkozű kutatószűk területén is; így kidolgozásra kerültek a Nemzeti Bizottságokkal, az 1945-űs földreformmal, az ipari munkásság felszabadulás előűtti és utáni összetűtelűvel foglalkozű témák. Jelentűsen fejlűdtek az utűbbi években a magyar munkásmozgalom történeűtűnek feltárására irányulű kutatószűk; ezt nagyműrtékben előűsegítik a magyar munkásmozgalom történeűtűnek kiadott dokumentűmai. Bizonyos kezdeti eredményekrűl számolhatűnk be a hadtűrténeűlmi kutatószűk területén is.

A történeűttudomány előűtűtűtű feladatok megoldásában jelentűs szerep jut a Tűrténeűttudományi Intűzetűnek. Az Intűzetűt, mint ismeretes, a Minisztertanács 1949-ben létesítette a történeűttudomány marxista—leninista műve-

lésére, a történettudomány eredményeinek a széles dolgozó tömegek közötti terjesztésére, valamint új tudományos káderek képzésére. Az Intézet munkásságának középpontjában megalakulása óta a magyar történelem alapvető kérdéseinek kutatásai állottak. Azok a megállapítások, amelyeket a történettudomány fejlődéséről általában az előbbieken elmondottunk, kisebb-nagyobb mértékben vonatkoznak a Történettudományi Intézetben folyó tudományos munkára is. Az Intézetben az elmúlt évek során komoly erőfeszítések történtek a munka továbbfejlesztésére, eszmei-politikai színvonalának emelésére és ennek eredményeképpen elmondható, hogy az Intézet lényegében helyes irányban halad, számos jelentős eredményt ért el. E fejlődés ellenére sem tölti be azonban ma még megfelelő mértékben a központi irányító szerepet a történettudomány területén. Az Intézet munkájának megjavítása érdekében szükséges, hogy a kutatási tervek elsősorban a távlati kutatási főfeladatokból adódó kutatási témák feldolgozását szolgálják, a Magyar Tanácsköztársaság, a Horthy-korszak, a magyar népi demokrácia, a magyar munkásmozgalom története vizsgálatának középpontba állításával. Az utolsó két évben megelégnülőkül ideológiai, szakmai-ideológiai viták rendezésére irányuló tevékenységet tovább kell fokozni és az Intézetben nem annyira az elkészült munkákban, mint a munkatársak gondolkodásában megtalálható helytelen ideológiai nézetek leküzdésére több gondot kell fordítani. Tartalmasabbá kell tenni a kapcsolatot a Párttörténeti Intézettel és szorosabb együttműködést kell kialakítani más történettudományi kutatásokkal foglalkozó intézményekkel és általában az Intézetben kívüli kutatókkal.

4. Állam- és jogtudomány

Az állam- és jogtudományoknak a felszabadulás után, de különösen a fordulat évét követően úgyszólván minden területen meg kellett küzdeniök a múlt visszahúzó erőivel. Állam- és jogtudományunk fejlődésének is, mint más társadalomtudományi ágaknak is, első nagy eredménye kétségtelenül az volt, hogy sikerült elterjeszteni a marxista—leninista állam- és jogszemlélet alapjait hazánkban és elterjedt a marxista—leninista alapokon nyugvó állam- és jogtudományi munka igénye. Egyes területeken a kutatómunka nem lebecsülhető eredményeket is hozott. Nagy segítséget jelentett e tekintetben is a szovjet állam- és jogtudomány eredményeivel való megismerkedés.

Új állam- és jogtudományunk fejlődésének kezdeti szakaszára jelentős mértékben hatott a dogmatizmus. 1953 előtt állam- és jogtudományunk művelői sokszor megelégedtek a marxizmus—leninizmus tanításának jelszavak formájában történő elfogadásával, a klasszikusok tételeinek ismételtetésével, illetve a szovjet állam- és jogtudomány álláspontjának egyszerű átvételével. A szocialista államot és jogot érintő általános törvényszerűségek mellett háttérbe szorultak államunk és jogunk konkrét kérdései.

Állam- és jogtudományunknak talán legnagyobb hiányosságát a gyakorlattal való kapcsolat nem megfelelő voltában kell keresni. A tudományos munka nem támaszkodott eléggé társadalmi életünk, állami és jogi gyakorlatunk mindennapi munkájára, kevésbé végezte el az államigazgatási és igazságszolgáltatási tevékenységből adódó tapasztalatok általánosítását s az ebből fakadó tanulságok levonását és ezért nem támogatta eléggé állami szerveink gyakorlati munkáját. Különösen jelentős lemaradás mutatkozott a mezőgazdaságot és a termelőszövetkezeteket érintő kérdések területén. Általában hiányzott új intézmények bevezetésének bátor kezdeményezése.

A dogmatizmustól való fokozatos megszabadulás, a vitaszellem kibontakozása jótékonyan éreztette hatását állam- és jogtudományunk területén is. Szocialista állam- és jogelméletünk mindinkább hozzálátott állam- és jogfejlődésünk fő vonásainak feltárásához s ennek kapcsán igyekezett azokat a vonásokat is feltárni, amelyek a hazai állam- és jogfejlődést sajátosan jellemzik. A számos figyelemre méltó részletpublikáció mellett fellendült a monografikus jellegű kutatómunka, amely egy-egy nagyobb jelentőségű probléma átfogó feltárására irányult, s előremutató, kezdeményező jelleggel szolgálta a gyakorlat követelményeit. Az állam- és jogtudományok művelői fokozottabban bekapcsolódtak a kodifikációs munkába.

Nyilvánvaló, hogy állam- és jogtudományunk sem maradt mentes a társadalmi és tudományos életünkre kiható téves, revizionista nézetektől. E nézetek az állam- és jog területén a szocialista fejlődés általános, vagyis minden országra kötelező törvényszerűségeinek lebecsülésében, a szovjet és a népi demokratikus tapasztalatok aláértékelésében, a proletárdiktatúra mechanizmusának félremagyarázásában, végül is a párt vezető szerepének közvetlen vagy közvetett tagadásában nyilvánultak meg. A magyar állam- és jogfejlődés sajátos vonásainak kutatása címen inkább a magyar múltnak s nem jelenünknek sajátosságait emelték ki, és a történeti vonásokra hivatkozással vitatták az alapvető szocialista törvényszerűségek helyességét.

Az ellenforradalmat követően állam- és jogtudományunk szembefordult a revizionista és a felélénkülő burzsoá nézetekkel és új lendülettel fogott hozzá feladatainak megvalósításához. Ennek eredményei mind a tudományos kutatómunka területén, mind pedig a gyakorlattal való kapcsolat szorosabbá tételében megmutatkoztak. A tudományos munka fokozódásának követelményeként számos monográfia, önálló mű vagy egy-egy problémakört feldolgozó tanulmánygyűjtemény látott napvilágot. Megjavultak a publikációs lehetőségek, s emelkedik a jogi folyóiratok színvonala is.

Természetesen túlzás lenne azt állítani, hogy állam- és jogtudományunk az előzőekben felvetett hibákat már leküzdötte. Változatlanul elsősorban az elmélet és a gyakorlat kapcsolata az, ahol az állam- és jogtudományoknak összpontosítani kell erőfeszítéseiket olyan tudományos munkásságra, amely elvi alapon és magas szinten, gyakorlati életünk tényeiből és követelményeiből

kiindulva, szocialista állam- és jogfejlődésünket segíti elő. Ebben az összefüggésben érdemes számottevő eredményként megemlíteni azt a fokozódó hatást, amelyet a jogtudományok művelői gyakorolnak a kodifikációs munkákra és ki lehet emelni a jogtudomány művelőinek jelentős szerepét e munkálatokban.

Ami az állam- és jogtudományok által elért eredményeket illeti, utalhatunk arra, hogy jelentősebb monográfiák láttak napvilágot a polgári jog, a büntetőjog, az államjog, a termelőszövetkezeti jog és a nemzetközi jog területén; bizonyos eredményeket értünk el a múlt jogi gondolkodásának bírálatában. Az elmúlt évben kibontakoztak a Magyar Tanácsköztársaság államának és jogának tanulmányozására irányuló kutatások is. Tekintettel arra, hogy minden területen le kell raknunk a szocialista állam- és jogtudományok alapjait, nagy jelentőségük van az egyetemi állam- és jogtudományi tankönyveknek, amelyek ma még az oktatási célokon felül a kézikönyvek szerepét is betöltik jogi életünkben. Az elmúlt évek során elkészült a büntetőjog általános részének, a munkajognak, a nemzetközi jognak, a polgári eljárási jognak, az egyetemes állam- és jogtörténetnek, a római jognak a tankönyve, s kiadás előtt áll az államjogi, valamint a polgári jogi tankönyv. Anélkül, hogy az eredmények részletesebb felsorolásába bocsátkoznánk, megemlítjük, hogy 1957 óta körülbelül 30 jelentősebb jogi monográfia jelent meg nálunk, ami számszerűségében is jelzi a fejlődést.

Viszonylag jelentősebb elmaradás mutatkozik a magyar állam- és jogtörténet terén; itt az eddigieknél nagyobb, kollektív erőfeszítéseket kell tennünk, hogy kialakítsuk a múlt magyar államát és jogát illető helyes, marxista, a nacionalizmus maradványaitól mentes értékelést mind általában, mind pedig az egyes korszakokat illetően. Noha a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog területén az utóbbi években két értékes monográfia is megjelent, ezt a jogágot és más jogágaknak ezzel összefüggő területeit is olyanak jelölhetjük meg, amelyet illetően a tudományos kutatást jelentősen fokoznunk kell. Végül meg kell jegyezni, hogy a távlati tudományos terv népi demokratikus államunk és jogunk fejlődésének törvényszerűségeit és az államigazgatás szervezetét jelölte ki az elkövetkezendő évek központi feladataként; ezek kutatásánál nem szabad szem elől téveszteni, hogy csak közös erőfeszítéssel, minden tudományág művelőinek kollektív munkájával érhetünk el számottevő eredményeket.

Az Állam- és Jogtudományi Intézet jelentős mértékben vett részt a tudományág előtt álló feladatok megoldásában. Az Intézet közvetlen kutatómunkája mellett általában feladatának tekinti az egész kutatómunka összehangolását és elősegíti annak kiszélesítését az államépítés és jogfejlődés szempontjából jelentős gyakorlati feladatok megoldása érdekében.

Ha általánosságban megállapítható, hogy az Intézet eredményesen szolgálja azokat a feladatokat, amelyekre létrejött és a legutóbbi időkben tapaszt

talható fejlődés biztosítja a feltételeit annak, hogy az Intézet valóban a jogi tudományos kutatás központja legyen, — az Intézet megvizsgálása során munkájának további javítására az Akadémia számos fontos követelményt támaszt. Így kitűnt, hogy — némely más intézethez hasonlóan — az Állam- és Jogtudományi Intézet munkájában is még bizonyos befelé fordulás állapítható meg; ennek leküzdésére az Intézetnek megfelelő intézkedéseket kell tennie. Az Intézet továbbfejlődése és általában az állam- és jogtudományok területén folyó kutatómunka fejlesztése érdekében magasabb elvi szintre kell emelni a kutatást és általánossá kell tenni az Intézetben folyó marxista—leninista kutatómunkát, annak alkotó jellegét. Fokozni kell az Intézet részvételét az ideológiai küzdelemben; elméleti igényű tanulmányokkal és monográfiákkal tevékenyebben kell közrehatnia abban, hogy feltárják és leküzdjék a régi burzsoá nézeteknek a jogtudományra és a gyakorlati életre gyakorolt hatását, a nemzetközi méretekben jelentkező revizionista államijogi nézetek bírálatában.

5. Régészet

A régészeti kutatások jelentős mértékű fejlődésében nagy szerepe volt annak a megnövekedett anyagi támogatásnak, amelyet államunk nyújtott és nyújt régészeti ásatásokra. E támogatás folytán eredményes munka bontakozott ki a paleolitikum, a neolitikum, a rézkor, a bronzkor, a korai vaskor, a római kor magyarországi régészeti anyagának feltárásában és feldolgozásában. Fontos eredményeknek tekinthetők a népvándorlaskor egyes szakaszai anyagáról elkészített Corpusok. A magyar középkori régészeti kutatások közül a falusi települések feltárására irányuló kutatások mellett a budai és a visegrádi királyi paloták feltárására irányuló munkálatokat kell kiemelnünk. Az elmúlt évek alatt a műemlékvédelmi munkák lehetővé tették a középkori várak feltárásának megkezdését.

A régészeti kutatások eredményeinek közlésére, illetőleg nemzetközi megismertetésére az Archaeológiai Értesítő mellett 1951-ben megindult az Acta Archaeologica is.

Az elért eredmények ellenére régészettudományunk néhány problémájára fel kell hívnunk a figyelmet. Így nem tekinthetők minden tekintetben korszerűeknek a régészeti ásatásokban alkalmazott módszerek. Régészettudományunk továbbá elmaradt az elvi-elméleti jellegű kutatómunkában. Régészeink egy része megelégszik pusztán az adatok közlésével és a leletanyag leírásával — ami természetszerűen része a munkának — de csak része, mert e munka nem lehet teljes a következtetések levonása, az adott kor társadalmi-gazdasági összefüggéseinek feltárása nélkül. A régészet területén dolgozó kutatók egy része még nem ismeri eléggé és nem sajátította el a dialektikus és történelmi materialista elméletet úgy, hogy munkásságát megfelelően arra alapozhassa.

Az egyes korszakok kutatásában is bizonyos aránytalanságok tapasztalhatók. A felszabadulás előtt a nagy eredményeket felmutató római kori kutatás mellett nem fejlődött eléggé a népvándorlaskor kutatása és a középkor régészeti kutatása jóformán teljesen hiányzott. Bár ez a helyzet a felszabadulás után javult, de teljesen még nem változott meg, kivéve a későbbi középkori régészet-építészettörténeti kutatásait. Az itt élő népek és az államalapítás korára vonatkozó kutatások még mindig elmaradnak az igényekhez és a Szovjetunió és a népi demokráciák hasonló kutatásaihoz képest.

Régészettudományunk fejlődését gátolja az elvi-módszertani kérdések hátor felvetésének és megvitatásának hiánya.

1959-ben az Osztályvezetőség megvizsgálta az 1958-ban létrehozott Régészeti Kutató Csoport helyzetét és megjelölte a Kutató Csoport fő kutatási irányát, határozatot hozott a Csoport megerősítésére. A kezdeti szervezeti nehézségek ellenére is a Kutató Csoport irányításával végzett dunakanyari ásatások során régészettudományunk újabb jelentős eredményekkel gazdagodott. A Kutató Csoporttal szemben felmerül az az igény, hogy munkássága útján fokozottabban hasson ki a régészettudomány helyes, a történelmi materializmuson alapuló fejlődésére.

6. Művészettörténet

A felszabadulás, illetve a fordulat éve után a művészettörténeti kutatómunka is kiszélesedett és fejlődése meggyorsult. A szakemberek hozzákezdtek az évtizedek óta esedékes modern szakkatalógusok, szaktopográfiák előkészítéséhez. Megindultak a művészettörténet önálló akadémiai folyóiratai: a Művészettörténeti Értesítő és az Acta Historiae Artium.

Az Akadémia Művészettörténeti Bizottságának szervező munkája eredményeképpen a számban is megnövekedett művészettörténészek kutatásai számos értékes művel gazdagították a magyar művészettörténet tudományát. Az Akadémia az utolsó 10 év alatt 15 kötetben adott ki művészettörténeti kutatások eredményeit tartalmazó műveket, a két világháború közötti időszak 1–2 akadémiai kötetével szemben.

A kutatások mind a magyar, mind az egyetemes művészettörténet területén folytak.

A topográfiai munkálatok jelentős eredményeit a soproni, Nógrád megyei, budapesti és Pest megyei kötetek jelzik. Építészeti emlékeink történeti feldolgozásáról adnak számot az egyes, nagy jelentőségű építészeti munkákról (az esztergomi Bakócz-kápolnáról, a Budapesti Nemzeti Múzeumról, a budai Mátyás-templomról, a gyulafehérvári székesegyházról) készített monográfiák.

A magyar szobrászat történetéből csak egy korszak (a barokk szobrászat) anyaga került eddig monografikus feldolgozásra.

A festészet történetének egy-egy korszakát több jelentős monografikus

feldolgozás világítja meg. Monográfia jelent meg a XVI–XVII. és XVIII., XIX. és XX. századi magyar festészetről. Egyes mesterekről készített monografikus feldolgozások sok esetben új anyagfeltárással gazdagították a magyar festészet történetére vonatkozó ismereteinket.

Az egyetemes művészettörténet területén végzett kutatások eredményei önálló művekben is kiadásra kerültek (a barokk témákról, a Szépművészeti Múzeum régi képtáráról és régi rajzgyűjteményéről). Emellett kiemelkedő néhány, az egyetemes művészettörténet fejlődésének történeti összefüggései bemutatására törekvő tanulmány (gótikus és reneszánsz szobrászati és építészeti tanulmányok, reneszánsz és barokk ikonográfiai tanulmányok és a Masolinóról készített tanulmány).

Az itt csak példaképpen említett munkák is mutatják, hogy a művészettörténeti kutatásunk kiszélesedett és az elmúlt 10 év alatt több területen lényegesen fejlődött. Ezek mellett az eredmények mellett azonban azt is meg kell állapítani, hogy művészettörténeti kutatásunk a társadalomtudomány egészét tekintve az elvi kérdések tisztázásában, a marxista igényű művek általánossá válásában elmaradt. A Művészettörténeti Bizottságban különösen az elmúlt években indokolatlan meglegedés nyilvánult meg az elért eredményekkel; a bizottság nem mutatott rá rendszeres konkrét kritikai állásfoglalással annak szükségességére, hogy az egyre növekvő számú könyvekben és tanulmányokban a művészettörténészek elméleti és gyakorlati eredményeikkel *minőségileg* is meghaladják a felszabadulás előtti kutatások színvonalát, túljussanak a kétségtelenül szükséges pontos és részletes anyag- és adatgyűjtésen, a leíró és meghatározó, feldolgozó munkákon. A szakmailag jól képzett művészettörténészek nem egyszer lebecsülik a művészettörténetben jelentkező és nyilván hibákkal is küzdő, esetleg vulgarizáló marxista törekvéseket, ahelyett, hogy mélyebb bírálattal segítenék az ilyen irányú munkát. Az ötvenes évek első felében megindult nyilvános és eleven viták abbamaradtak és inkább az elvi nézeteltérések nyílt vitákban való tisztázásától való tartózkodás vált jellemzővé a művészettörténetben. A művekről megjelent ismertetések általában megmaradtak az elért eredmények regisztrálásánál és konvencionális méltatásánál.

A marxista—leninista elmélet megismerésében és elsajátításában bekövetkezett lemaradás, az elvi viták hiánya jelenleg gátjaivá váltak a művészettörténeti munka magasabb színvonalra való emelkedésének.

Művészettörténészeink csak úgy tudják a kulturális forradalomban rájuk váró nagy feladatokat elvégezni, ha fokozottabban törekednek a dialektikus és történelmi materializmus elméletének elsajátítására és — a személyi ellentéteket félretéve — magas szintű elvi vitákban segítik egymás munkáját. Elengedhetetlen továbbá, hogy művészettörténészeink kapcsolatot építsenek ki más tudományágakkal, így a történettudománnyal, az irodalomtörténettel stb.

Művészettörténettudományunk problémáinak megoldásában kiemelkedő szerep vár a Művészettörténeti Bizottságra; a Bizottság ezt a munkát eredményesen csak a nagy feladatok megoldásán munkálkodni akaró minden művészettörténésszel együtt képes elvégezni.

7. Néprajztudomány

Új néprajztudományunknak is meg kellett indítani a harcot a marxista módszerek elsajátításáért és le kellett küzdeni az e területen megnyilvánuló ideológiai zűrzavart, vissza kellett szorítani a narodnyik szemléletet. A marxista igényű néprajzi kutatások megteremtésére irányuló erőfeszítések — a botladozások és hibák ellenére is — eredményesek voltak.

Néprajzi kutatóink többségének kutatásai ma már nem az időtlen és változatlan „örök” népi kultúra rögzítésére, hanem a mindig változó, formálódó, konkrét történeti viszonyok között élő kultúra tanulmányozására irányulnak. A gazdálkodási formák körében a termelőerők és a termelési viszonyok összefüggésének konkrét bizonyítása, a gabonatermelés, szőlőművelés, állattartás és ezek szerszámkészletének vizsgálata során a kultúra alakulástörvényének feltárását illetően figyelemre méltó eredmények születtek. A termelési viszonyok és a társadalmi tudatformák alakulásának korrelációja a népköltészet és a hiedelemvilág területén az elemzések sorában nyert megvilágítást.

A néprajzi kutatók ideológiai fejlődését jelzi az a növekvő érdeklődés, amely a néprajz elméleti és néprajztörténeti kérdések irányában kezd megnyilvánulni.

Az utolsó öt év folyamán nagy jelentőségű vállalkozások indultak meg, amelyek eredményei egészükben még csak ezután kerülnek nyilvánosságra. Megindult a középkori népi kultúra forrásanyagának feltárása és feldolgozása. Folytak a Magyar Néprajzi Atlasz és a Népmese Katalógus munkálatai. A 48-as néphagyományok összegyűjtése, a változásvizsgálat elindítása és a tiszai munkaközösség működése voltak az első nagyobb szabású kollektív kezdeményezések, amelyeknek — bár nagyobb összefoglaló munkát nem eredményeztek — a részpublicációkon túlmenően nagy szerepük volt a fiatal etnográfus-gárda nevelésében. Haladó elődeink kéziratot műveinek kiadása körében a Kálmány-hagyaték, megfelelő történeti-elvi értékelésben ez ideig két kötettel jelent meg. A magyar népköltészet válogatott háromkötetes gyűjteménye, a szabadságharc népköltészetének kötete, az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény folytatása, haladó hagyományaink feltárása szempontjából jelentős. A Bartók emlékkönyv, továbbá a német nyelven kiadott magyar népmese-gyűjtemény nemzetközi visszhangja a magyar kutatás sikerét jelzi.

Az elmúlt tíz év eredményei megteremtették az előfeltételét egy új

néprajzi szintézis létrehozásának. Néprajztudományunk e nagy feladatot eredményesen és magas színvonalon elvégezni csak akkor tudja, ha fokozottabb mértékben állítja előtérbe a néprajzi kutatás elméleti kérdéseinek tanulmányozását és a fejlődő néprajzi kutatók tevékenységét a nagy központi feladatok megoldására koncentrálja.

A folklórnak a népzenei és irodalomtörténeti kutatásokkal való szoros kapcsolata felvetette a néprajznak a II. Osztálytól az I. Osztályhoz való átkerülésének kérdését. A Néprajzi Bizottság, a II. és az I. Osztály vezetőségei egyhangúan javasolták az Akadémia Elnökségének a néprajztudománynak az I. Osztályhoz való kapcsolását.

8. Földrajztudomány

Földrajztudományunk fejlődése nagyobb léptekben csak az Akadémia újjászervezése után indult meg. Ez a fejlődés a földrajztudomány alapvető elméleti kérdéseinek tisztázatlansága miatt meglehetősen lassú volt.

A Földrajztudományi Bizottság 1950-től vitaüléseken igyekezett elősegíteni a magyar geográfia marxista szellemben való kibontakozását. Ettől az időtől kezdve kezdtek földrajztudományunk képviselői megismerkedni a Szovjetunió földrajztudományának eredményeivel, módszereivel.

A földrajztudomány művelői az első ötéves terv idején azt a feladatot tűzték maguk elé, hogy elkészítik az ország természeti és gazdasági földrajzi feldolgozását. A kutató munkálatok során nagy mennyiségű megfigyelési anyag gyűlt össze, de a célt a tervezett határidő alatt a tapasztalatlanság, az erők gyengesége miatt megvalósítani nem tudták.

Földrajztudományunkon belül különösen a gazdasági földrajz művelőinek kellett nagy nehézségekkel megküzdeniök. Meg kellett teremteni a magyar marxista gazdasági földrajz alapjait. Az erre irányuló erőfeszítések eredményeképpen fiatal gazdasági földrajzi szakemberek nevelődtek fel, akiknek első eredményei ezekben az években érnek monográfiákká.

1954—55-ben a tudomány művelőinek ideológiai fejlődése eredményeként megkezdődött a burzsoá földrajzi iskolák bírálata; sajnos, e kezdeti lépéseket nem követte további következetes, rendszeres kutatómunka.

Az 1956-os ellenforradalom a földrajztudomány eszmei fejlődésében és a kutatómunkában is bizonyos törést okozott. A geográfusok egy részében felelevenedtek a jobboldali nézetek; a kiéleződött elvi ellentétek nyílt vitában való tisztázásának elmaradása fékezően hatott és bizonyos mértékig hat földrajztudományunk fejlődésére ma is.

Az 1951-ben létrehozott Földrajztudományi Kutató Csoport feladatává az Akadémia Magyarország természeti és gazdasági földrajzának kutatását, a dialektikus materializmus alapján álló földrajzi szemlélet kialakítását, a földrajztudomány elvi kérdéseinek tisztázását tette.

A Kutató Csoport mind a természeti, mind a gazdasági földrajz kutatásában ért el eredményeket. A természeti földrajzi részleg fejlődése, amelyet bizonyos egyoldalúság is jellemzett a geomorfológiai kutatás irányában, lényegesen gyorsabb volt, mint a gazdasági földrajzi részlegé, ahol tapasztalt vezetés hiánya miatt elmaradás tapasztalható. E részleg is ért el azonban olyan eredményeket, amelyek értékesek a magyar gazdasági földrajzi kutatás egészében.

Csökkentette a Kutató Csoport munkájának eredményességét, hogy a két kutatórészleg munkája nem volt összehangolva és az egész Csoportnak nem volt megfelelő kapcsolata a gazdasági irányító szervekkel.

Meg kell állapítani, hogy a földrajzkutatás elvi kérdéseinek tisztázása az elmúlt 3 esztendőben háttérbe szorult. Az Osztályvezetőség ezért, megvizsgálva a múlt évben a Kutató Csoport helyzetét, a gazdaságföldrajzi részleg megerősítése mellett a földrajztudományok elvi kérdéseinek megvitatását és tisztázását, a gyakorlattal, a gazdasági irányító szervekkel való szorosabb együttműködést jelölte meg fő feladatként.

Földrajztudományunk előtt álló legfontosabb célkitűzés a következő évekre az eddigi kutatási eredmények kiegészítésével Magyarország természeti és gazdasági földrajzi monográfiájának elkészítése. Ennek eredményes elvégzéséhez az szükséges, hogy a vitás elvi kérdéseket tisztázzák és a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Földrajzi Intézetének módszertani segítségét felhasználva, a Kutató Csoport szervező és irányító munkáját erősítve, szakembereink a Kutató Csoport munkatársaival szoros együttműködésben meggyorsítsák az e téren eddig kifejtett munkát.

9. Pedagógia

A magyar neveléstudomány művelőinek ideológiai fejlődése, megismerkedése a szovjet pedagógiai tudomány eredményeivel 1949 után megindította a marxista pedagógiai ismeretekre támaszkodó hazai kutatásokat is. Napirendre kerültek a szocialista értelemben vett közösségi nevelés, valamint az erkölcsi nevelés különböző kérdései; kezdetét vette a gyakorlati pedagógiai munka tapasztalatainak tanulmányozása; megindult a Pedagógiai Szemle.

A felélénkülő pedagógiai tudományos munka ért is el bizonyos eredményeket, a pedagógiai tudományunk ekkori szakasza azonban még magán viselte a gyermekbetegség jegyeit. Ez arra vezethető vissza, hogy még nem volt eléggé magas színvonalú a pedagógiai elmélet művelőinek marxista—leninista felkészültsége, nem minden esetben ismerték az iskolák nevelési gyakorlatát és nem alakították még ki a pedagógiai kutatás helyes módszereit.

A Pedagógiai Tudományos Intézet megszervezésével (1954) a pedagógiai kutatás lehetőségei lényegesen megjavultak és a pedagógiai tudományos munka újabb lendületet vett.

A XX. kongresszus után alkotó vitákban a pedagógiai tudomány művelői igyekeztek a tudományos munkában megmutatkozó hiányosságokat feltárni és ezek megszüntetésére a tennivalókat megjelölni. Ezekben a vitákban azonban, így a Pedagógiai Bizottság 1956 júniusában megtartott ülésén is, előtűntek azok a revizionista nézetek, amelyek 1956 októberében a Balatonfüreden megtartott konferencián szinte egységes rendszerben jelentkeztek.

A felszínre került revizionista nézetek hatása az ellenforradalom leverése után is több vonatkozásban egy ideig még bénítólag hatott pedagógiai tudományos életünkre. A tudományos munka csak 1958-ban indult újra fejlődésnek és ennek eredményei több területen biztatóan mutatkoznak meg. Neveléstudományunk tematikailag szélesebb területen és alkotóbb módon dolgozik, mint azelőtt.

Pedagógiai kutatásunk jelentős erőfeszítéseket tesz a nevelés és oktatás tartalmának elvi-tudományos feltárása érdekében és hasznos kutatások egész sora folyik a neveléstudománynak úgyszólván valamennyi szektorában. Ezek eredményeinek egy része látott napvilágot a neveléstudományi tanulmányok két gyűjteményes kötetében.

A magyar marxista neveléstudomány előtt jelentős feladatok állnak. Ezért az Akadémia feladatának tekinti, hogy a Művelődésügyi Minisztériummal együttműködve, fejlődő pedagógiai tudományunkat fokozottabban támogassa és a fejlődést meggyorsítsa. Az Akadémia — a Pedagógiai Bizottság javaslatára — tervbe vette egy pedagógiai tudományos folyóirat megindítását. Pedagógiai Bizottságunkra vár egyébként az a feladat, hogy a rendelkezésére álló tudományos erők kutatómunkájának jobb megszervezésével kutatóink tevékenységét a legfontosabb feladatok megoldására összpontosítsa.

10. Dunántúli Tudományos Intézet

Végezetül meg kell emlékezni a *Dunántúli Tudományos Intézet* munkájáról. Mint ismeretes, az Intézet 1955 óta tartozik az Akadémiához, és csekély számú munkatárssal hasznos földrajzi és történettudományi kutatásokat végez. A földrajzi részleg kutatásainak egy része a földrajztudomány országos tervéhez kapcsolódik, a történettudományi részleg magas szintű helytörténeti kutatásokat folytat. Az Intézet munkája kibontakozóban van. Jelentős feladatot teljesít azzal, hogy igyekszik a kutatók helyi összefogására és munkájuk irányítására. Emellett az Intézet hatékony segítséget nyújt a helyi szervezeteknek feladataik megoldásában és számottevő tényező a helyi kulturális életben.

Az Osztályvezetőség ez évben tárgyalta meg az Intézet munkáját és legfontosabb feladatként a távlati kutatási terv fő feladatainak megoldását szolgáló kutatások központba való állítását, továbbá az Intézet és a társintézetek közötti kapcsolat szorosabbá tételét, valamint az ideológiai munka fokozását jelölte meg.

III

Az Osztályvezetőség és a Bizottságok munkájáról

Az Osztályülések 1959-ben megtárgyalták az 1959. évi intézeti és tanszéki céltámogatott kutatási terveket, kialakították az 1960. évi könyvkiadási tervre vonatkozó javaslatot. Az Osztályülés 1959 januárjában megválasztotta az Osztályvezetőséget és az osztálytitkárt.

Az Osztályvezetőség kialakította az Osztály területét érintő távlati kutatási fő feladatokra vonatkozó javaslatot. Megvitatta az Osztályhoz tartozó kutatóintézetek szervezeti szabályzatát. Határozatokat hozott a Filozófiai Intézet, az Állam- és Jogtudományi Intézet, a Közgazdaságtudományi Intézet, a Földrajztudományi Kutató Csoport és a Régészeti Kutató Csoport munkájának megjavítása, továbbfejlesztése érdekében. Megvizsgálta az Osztályvezetőség a Pedagógiai Bizottság munkáját, a pedagógiai kutatás helyzetét és határozatot hozott a pedagógiai kutatás nagyobb arányú támogatására. Javaslatot dolgozott ki az Osztályvezetőség az MSZMP Központi Bizottságának a második öt éves terv elkészítéséről szóló irányelveivel kapcsolatban. Emellett az Osztályvezetőség elvégezte az Akadémia munkájában évenként ismétlődő feladatokat, így megvitatta az éves kutatási terveket, az Osztály könyvkiadási tervét, az 1960. évi külföldi kiküldetések tervét, az 1960. évi kongresszusi tervet, kijelölte a különböző akadémiai bizottságok tagjait.

Az Osztályvezetőség a filozófiai kutatások megfelelő irányításának biztosítása céljából átszervezte a Filozófiai Bizottságot és a Filozófiai Intézet munkájának megvizsgálása során határozatot hozott a filozófiai kutatás kiszélesítésére, a Filozófiai Intézet munkatervének bizonyos mértékű átalakítására. Az Osztályvezetőség a közgazdaságtudomány területén folyó kutatások koordinálására létrehozta a Közgazdaságtudományi Bizottságot. A Közgazdaságtudományi Intézet munkájának megvizsgálása során határozatot hozott a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen folyó tudományos munka fokozottabb anyagi támogatásáról. Az Állam- és Jogtudományi Intézet munkájának megvizsgálásával kapcsolatban határozatot hozott, hogy az Intézet lehetőleg fogja át az összes fontos jogtudományi ágazatot. A Régészeti Kutató Csoport munkájának középpontjába az Osztályvezetőség a viszonylag elmaradt népvándorláskori, szláv- és honfoglaláskori kutatásokat állította. A pedagógiai alap kutatások fejlesztése érdekében az Osztályvezetőség 1960-ra nagyobb összegű céltámogatást adott és átszervezés útján biztosítandó tanszéki kutatóállások megnyitásával, külföldi tanulmányutak számának növelésével, külföldi szakemberek meghívásával kívánja elősegíteni a pedagógiai tudományos munkát. A gazdasági földrajzi kutatások fejlesztése érdekében az Osztályvezetőség határozatot hozott a Földrajztudományi Kutató Csoport gazdasági földrajzi részlegének megerősítésére.

Minthogy a *Filozófiai Bizottság*ot az Osztályvezetőség 1959 végén szervezte újjá, az 1959 folyamán érdemi tevékenységet még nem fejtett ki.

A *Közgazdaságtudományi Bizottság* kijelölte a közgazdaságtudomány legfontosabb feladatait, megjelölve azokat az intézményeket, amelyek felelősök egy-egy főtémában folyó közgazdaságtudományi kutatások koordinálásáért.

A *Történettudományi Bizottság* a szervezeti kérdések mellett 1959 folyamán az előző évekhez képest több figyelmet szentelt az elvi, tudományos kérdések megvitatására. Megvitatta Széchenyi halálának 100. évfordulója alkalmából készített téziseket és kialakította e kérdésben a Bizottság állásfoglalását. Nagy teret szentelt munkájában a Bizottság az 1960. évi nemzetközi történészkongresszus előkészítésének. Tudományos vitát rendezett a nemzetközi történészkongresszusra készült két magyar korreferátum megtárgyalására. A Századok, a Hadtörténelmi Közlemények, valamint a Levéltári Közlemények 1957—58. évi számainak megvitatásával segítséget nyújtott a folyóiratok szerkesztési és tematikai munkájának javításához. A Bizottság erőfeszítéseket tett az országban folyó tudományos munka koordinálására is, megvizsgálva a Történettudományi Intézetén kívüli munkahelyeken folyó történettudományi munka helyzetét. A Bizottság munkájával nagyban hozzájárult a Magyar Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmával rendezett tudományos ülésszak sikeréhez.

Az *Állam- és Jogtudományi Bizottság* tevékenysége az előző évekhez képest 1959 folyamán lényegesen fejlődött. Megvitatta a Bizottság a Magyar Jogász Szövetség tudományos szakosztályainak egy éves tevékenységét és javaslataival jelentős mértékben elősegítette a szakosztályok munkájának további fejlődését. Megvitatta az akadémiai jogtudományi folyóiratok 1958. évi számait, előkészítette „Az állam- és jogtudományok úttörői” című könyvsorozat megindítását. A Bizottság 1959 folyamán két jelentős tudományos rendezvényt szervezett. A „Magyar népi demokratikus jogrendszer és tagozódása” című témáról két napig tartó kibővített vitaülést tartott; eredményes volt a Magyar Jogász Szövetséggel, az alkotmány 10. évfordulója alkalmából közösen rendezett konferencia, melyen számos külföldi küldött is részt vett.

A *Régészeti Bizottság* ebben az évben főként tudományszervezési feladatokkal foglalkozott. Megtárgyalta az 1958-ban végzett munkát, összeállította az 1959. évi tudományos tervet. Figyelemmel kísérte az egész ország területén folyó régészeti kutatást és véleményezte az ásatási engedélyek megadására irányuló kérelmeket. Elkészítette a régészeti kiadványok tervét és megvitatta az *Acta Archaeologica* és az *Archaeológiai Értesítő* tartalmi és szerkesztési kérdéseit.

A *Művészettörténeti Bizottság* előkészítette az 1960-ban rendezendő művészettörténeti konferencia tervét. A Bizottság tevékenysége 1957—58-hoz képest bizonyos mértékig javult, de nem volt kielégítő. Az Osztályvezetőség 1958-ban a Művészettörténeti Bizottság munkájára vonatkozó határozatának érvény-

rejtuttatása érdekében — e határozat megszabta a Bizottság tevékenységének kereteit és főbb irányait — a Bizottságnak 1959-ben nagyobb erőfeszítéseket kellett volna tennie.

A *Néprajzi Bizottság* szervezési kérdések mellett a tudományszak néhány fontos problémájának rendezésére törekedett. Gondos előkészítés után a Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum megvalósítása érdekében áprilisban Skanzen-ankétot rendezett. Az ankét széleskörű érdeklődést keltett és a szakemberek mellett különböző állami szervek és rokontudományok képviselőivel behatóan megvitatták a létesítmény elvi és gyakorlati problémáit. Tervet dolgozott ki a Bizottság a néprajz területén különböző intézményekben folyó kutatómunkák összehangolására és központi irányítására. Előkészítette az 1960-ban rendezendő néprajzi konferencia tervét. A Bizottság beható vita alapján konkrét javaslatokat dolgozott ki a néprajzi folyóiratok munkájának továbbfejlesztésére és javítására. A Bizottság részletesen megtárgyalta két céltámogatott témában (Abaúj—Zempléni Monográfia, Népmese Katalógus) eddig elért eredményeket és javaslataival e témákban folytatott kutatás továbbfejlesztésében segítséget nyújtott.

A *Pedagógiai Bizottság* megvitatta a túlterhelés és az önművelés-továbbképzés problémáit, a közoktatásügyünk és hazai pedagógiánk új feladataival foglalkozó tanulmányt, melynek kapcsán sor került az iskolareformmal kapcsolatos alapvető problémák megtárgyalására is. Napirendre tűzte a „Tanulmányok a neveléstudomány köréből” című akadémiai kiadvány elméleti cikkeinek értékelését is. A Bizottság tevékenységével nagymértékben hozzájárult az Apáczai Csere János halálának 300. évfordulóján rendezett emlékülés sikeréhez. A Bizottság mellett működő Neveléstörténeti Albizottság javaslatot dolgozott ki az 1960-tól megjelenő egyetemes és magyar neveléstörténeti értekezéssorozat megindítására.

A *Földrajztudományi Bizottság* 1959. évi tevékenysége elsősorban a szovjet—magyar tudományos együttműködés keretében vett magyar földrajzi monográfia előkészítésére és az ezzel kapcsolatos kutatómunka szervezésére irányult. E munkálatok eredményeképpen elkészült a tervezett monográfia tematikája. Szovjet geográfusok részvételével a Bizottság vitaülést szervezett a rayonbeosztás kérdéseiről. A Bizottság megvitatta a Földrajzi Közlemények és a Földrajzi Értesítő helyzetét és javaslatokat tett a munka megjavítására. Vitaülést szervezett a Bizottság Magyarország természeti földrajzi tájbeosztása problémáinak tisztázására.

Általában megállapítható, hogy bizottságaink munkája az elmúlt év folyamán színvonalban emelkedett, a tudományszervező tevékenység mellett több bizottságunk tudományos kérdések, nem egy esetben fontos elvi, módszertani kérdések megvitatásával segítette elő az illető tudományág egy-egy fontos kérdésének megoldását.

IV

Tudományos képzés, aspirantúra

Az Osztályhoz tartozó tudományágak területén 1959-ben 27-en szereztek meg a tudományok kandidátusa fokozatot. Ezek tudományáganként a következőképpen oszlanak meg: filozófia 2, történettudomány 7, állam- és jogtudomány 6, közgazdaságtudomány 7, művészettörténet 2, pedagógia 1, néprajz 1, földrajz 1.

1959. szeptember 1-ével 6 belföldi rendes aspiráns, 7 szovjet, 18 levelező és 68 önálló aspiráns nyert felvételt. A rendes, levelező és szovjet aspiráns-felvételeknél a tudományágak területén működő felvételi bizottságok és a II. Osztály TMB szakbizottsága érvényesítette azokat a követelményeket, amelyeket az Elnöki Tanács 1958-ban megjelent törvényerejű rendelete írt elő az aspirantúrára jelentkezőkre. Emelkedett az önálló aspirantúrára jelentkezőkkel szemben támasztott követelmény is.

A múlt év őszén megjelent minisztertanácsi rendelet végrehajtásaként, a Tudományos Minősítő Bizottság az Osztály TMB szakbizottságának javaslatára támaszkodva, felülvizsgálta az önálló aspirantúrára 1958 szeptembere előtt kiadott engedélyeket. A határozat értelmében azoknak az önálló aspiránsoknak aspirantúrája, akiknek a felvétele a felülvizsgálatot 3 évvel megelőzően történt, legfeljebb ez év december 31-ig hosszabbítható meg.

A Tudományos Minősítő Bizottság az Osztályhoz tartozó 259 önálló aspiráns közel 50 %-ától megvonta az engedélyt, mert nem látta annak biztosítékát, hogy ez év december 31-ig megfelelő színvonalú disszertációt nyújtanak be. E felülvizsgálat során szerzett tapasztalatokat a II. Osztály TMB szakbizottsága az ez évi aspiránsfelvételeknél igyekszik felhasználni. Különösen a levelező és az önálló aspirantúrára jelentkező esetében szükséges annak beható megvizsgálása, hogy megvannak-e a feltételek az aspirantúra időben való eredményes befejezéséhez. Ismeretessé kell tenni továbbá elsősorban az önálló aspirantúra iránt érdeklődők körében, hogy önálló aspirantúrára csak azok nyerhetnek felvételt, akik publikációs tevékenységükön keresztül már bizonyos munkáról számot tudnak adni. Az egyes tudományterületeken fokozottabb mértékben fel kell használnunk az aspirantúra nyújtotta lehetőségeket a tudományos káderutánpótlás biztosítására. Nagyobb erőfeszítéseket kell tenni a filozófia, a pedagógia, művészettörténet, régészet területén megfelelő fiatal kutatók képzésére, illetőleg fejlődésük meggyorsítására. Intézeteink közül a Történettudományi és a Közgazdaságtudományi Intézetnek több gondot kell fordítaniuk arra, hogy munkatársaik gyorsabb ütemben ériék el a kandidátusi színvonalat.

Az a tény, hogy 1959-ben nem védtek meg doktori disszertációt az Osztály területén, arra kell, hogy figyelmeztesse az Osztályt és intézeteinket,

hogy a doktori fokozat elnyeréséhez közelállók számára hathatósabb segítséget kell nyújtani disszertációjuk elkészítéséhez.

Az Akadémia Elnöksége — az összes akadémiai intézetre kiterjedően az intézeti vizsgálatok tapasztalata alapján — határozatában többek között kimondta: „Minden intézetben törekedni kell a politikailag szilárd, elsősorban munkás- és parasztszármazású megfelelő felkészültségű kutatók bázisának a kiszélesítésére, megbecsülve a tehetséges, tudományos értéket jelentő, lelkiismeretesen dolgozó és politikai kifogás alá nem eső nem munkás-paraszt származású szakembereket is. Különös gondot kell fordítani a politikailag tevékeny, párt- és társadalmi munkát végző szakemberek tudományos fejlődésének elősegítésére, nehogy fokozottabb párt- és társadalmi elfoglaltságuk miatt hátrányt szenvedjenek. Fokozni kell az ideológiai és politikai munkát, a szakmailag kiváló, de ingadozó kutatók megnyerésére, a még megtalálható helytelen ideológiai nézetek leküzdésére.”

Az Akadémia Elnökségének fenti határozata hosszabb időre megszabja azokat a tennivalókat, amelyeket intézeteinknek kádermunkájukban követniök kell.

V

Az Osztály nemzetközi kapcsolatai

Az Osztály nemzetközi kapcsolatainak fejlődése alkalmas arra, hogy a tízéves fejlődés arányait érzékeltesse.

1. Az Osztály 1953-ban 10, 1954-ben 37, 1955-ben 44, 1956-ban 28, 1957-ben 49, 1958-ban 60, 1959-ben 91, az eltelte 7 évben tehát összesen 327 kiutazást tett lehetővé, döntően saját anyagi eszközeivel, illetve útlevél, vízum, stb. biztosításával. Eltekintve a 10 év első három évétől, amelyekre vonatkozóan nincsenek adataink, a fejlődés üteme évről évre kb. 20-30%. Szemléltetően mutatja a fejlődés arányát az a tény, hogy az utolsó két évben biztosított kiutazási lehetőségek az összes eddigi kiutazásoknak közel 50%-át teszik ki.

A 327 kiutazásból 185 esik 2-6 hetes időtartamú tanulmányutakra, míg 142 kiutazás keretében az Osztály 83 nemzetközi tudományos kongresszuson vagy konferencián képviseltette magát.

2. Hasonlóan jelentős fejlődésről számolhatunk be nemzetközi kapcsolataink másik területéről, nevezetesen a külföldi tudományos szervek hazánkba érkező küldöttjei tanulmányútjának számszerű fejlődéséről, amely a következőképpen alakult: 1953-ban 15, 1954-ben 22, 1955-ben 43, 1956-ban 16, 1957-ben 32, 1958-ban 65, 1959-ben 106, összesen 298. Ebből 205 tanulmányút, 93 pedig kongresszusokon, konferenciákon való részvételre esik.

3. Az elmúlt 10 évben az Osztály összesen 8 (3 történész, 2 jogtudományi, 1 közgazdaságtudományi, 1 régészeti és 1 földrajztudományi) olyan konferenciát, illetve kongresszust rendezett, amelyeken külföldi küldöttek is részt vettek. Ha számításba vesszük, hogy 1960-ban akadémiai keretben megrendezésre kerül egy művészettörténeti és egy néprajzi konferencia, akkor a pedagógia kivételével minden, az Osztályhoz tartozó tudományág részére biztosítottuk már eredményeinek ilyen szintű felmérését, illetve dokumentálását. Nyilvánvaló, hogy előbb-utóbb a pedagógia vonatkozásában is megérnek ennek feltételei.

4. Már az előző statisztikai kimutatások is bizonyítják, hogy a korábbi évekhez viszonyítva jelentősen emelkedett a külföldi kiküldetések száma. Minden eddiginél több, összesen 91 kiutazást tudtunk különböző tudományágaink számára biztosítani, részben több hetes tanulmányutak, részben pedig kongresszusi részvételek formájában 1959-ben.

Még nagyobb arányú a növekedés az érkezett vendégek számát illetően: 1959-ben több (105) külföldit fogadtunk, mint 1957-ben és 1958-ban együttevée (32, illetve 56).

5. 1959-ben az Osztály keretében 3 olyan konferencia, illetve tudományos ülésszak megtartására került sor, amelyeken külföldi küldöttek is részt vettek. Mint a felszabadulás utáni első ilyen jellegű rendezvényt, külön ki kell emelnünk a szeptember 29. és október 2. között megrendezett közgazdaságtudományi konferenciát a munkatermelékenység kérdéséről.

Eredményes volt a múlt év tavaszán a Magyar Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmából megrendezett tudományos ülésszak.

A II. Osztály a Magyar Jogász Szövetséggel közösen az Alkotmány 10. évfordulója alkalmából augusztus 27. és 29. között jogász konferenciát rendezett, amelyen 14 — döntően a baráti államokból érkezett — külföldi küldött jelent meg.

6. Az Osztály küldöttei 1959-ben a következő nemzetközi tudományos kongresszusokon, illetve konferenciákon vettek részt: közgazdaságtudományi konferencia a mezőgazdasági beruházások gazdasági hatékonyságáról (Varsó), a Corpus Inscriptionum Latinarum új kiadása előkészítése érdekében tartott konferencia (Berlin), a Német Tudományos Akadémia Humboldt-ünnepei (Berlin), földrajzi konferencia a gazdasági földrajzi rayonirozás tárgyában (Varsó), a Csehszlovák Földrajzi Társaság kongresszusa (Opava), nemzetközi konferencia „A reneszánsz és humanizmus Közép- és Kelet-Európában” tárgykörben (Wittenberg), nemzetközi népmese kutató kongresszus (Kiel—Koppenhága), régészeti kollokvium (Varsó), Nemzetközi Szociológiai Kongresszus (Milano—Stresa), a Csehszlovák Történelmi Társulat kongresszusa (Prága), történész konferencia a Német Demokratikus Köztársaság 10 éves fennállása alkalmából (Berlin), a lipcsei Marx Károly Egyetem 550 éves fennállása alkalmából rendezett filozófiai szimpózium (Lipcse), az Union Internationale des

Sciences Préhistoriques et Protohistoriques szimpóziuma (Nyitra—Brno), a „Sozialökonomische Verhältnisse im alten Orient und im klasszischen Altern-tum” tárgy körben rendezett konferencia (Altenburg), a baráti államok tudományos akadémiai közgazdaságtudományi intézeteinek koordinációs konferenciája (Varsó), „Az emberiség tudományos és kulturális fejlődésének története” című UNESCO-kiadványban való közreműködés koordinálása céljából rendezett értekezlet (Moszkva), a Szlovák Tudományos Akadémia Köz-gazdaságtudományi Intézetének konferenciája a modern polgári közgazdasági elméletek marxista bírálatának kérdéseiről (Szmolenice), a Nemzetközi Pot-hast Bizottság ülése (Róma), a Szovjetunió és a Német Demokratikus Köz-társaság történész vegyesbizottságának értekezlete (Berlin).

7. Ismeretes, hogy a baráti államok akadémiaival való kapcsolataink új, sok vonatkozásban még nem teljesen kialakult formája az ún. közös kuta-tási témák rendszere. Ezek száma mindenesetre már meghaladta azt a számot, hogy ezúttal valamennyiről szólhatnánk. Csak a fontosabbakra utalhatunk. Ilyen például „A népi demokratikus országok iparosításának kérdései”, „A gaz-dasági együttműködés és nemzetközi munkamegosztás a szocialista országok között” — a közgazdaságtudomány területéről; „A szocialista társadalom fejlődésének törvényszerűségei a népi demokratikus országokban”, „A filo-zófia története” — a filozófia köréből; „A gazdasági igazgatás jogi formái a szocialista országokban” — a jogtudományból; a „Világ népei” című sorozat közös kidolgozása — a néprajztudományt illetően; Magyarország természeti és gazdasági földrajza — a földrajztudomány területén. Az egyes témákkal fog-lalkozó intézeteink előtt ismeretes, hogy a közös kutatási témák, mint a nem-zetközi kapcsolatok új formája, még alakulóban van, nem kiforrott. Egyes területeken ezt nemzetközi munkaértekezlet tölti meg kézzelfoghatóbb tartal-mal (ilyen volt például az 1959. évi varsói közgazdász konferencia), másutt (a történettudomány vonatkozásában) vegyesbizottságok hivatottak erre. A nehézségek ellenére mégis vannak már bizonyos eredmények. Így előre-haladott stádiumban vannak az említett filozófiai, néprajzi, illetve földrajz-tudományi közös kutatási témák kapcsán kiadandó munkák.

Külön ki kell emelni az UNESCO által kiadni tervezett „Az emberiség tudományos és kulturális fejlődésének története” című kötetben való rész-vétel érdekében szervezett többoldalú kooperációt. A kooperáció — azon túl-menően, hogy az UNESCO-val való együttműködést jelent — abban áll, hogy a történettudomány művelői mellett a munkában más, az Osztályhoz tartozó, sőt nem is csak az Osztályhoz tartozó tudományágak képviselői is tevékenyen részt vesznek. E munka már eddig is hozott eredményeket, amennyi-ben a magyar anyagot a nemzetközi szerkesztőbizottság nagy elismeréssel fogadta, s feltehető, hogy azt sok tekintetben érdemben is felhasználja.

8. Ami végül a nemzetközi tudományos szervezetekben viselt tagsá-gokat illeti, azok rendezése és a tagdíjak befizetése összakadémiai szinten

állandóan folyik. Az 1958. évi nagygyűlés óta a Filozófiai Intézet felvételt nyert a Nemzetközi Szociológiai Társaságba és előkészület alatt áll a Közgazdasági Társaságnak az UNESCO keretében működő Nemzetközi Közgazdaságtudományi Egyesületbe való belépése is.

VI

Intézeteink, akadémiai státusban levő kutatóink létszámának alakulása; a céltámogatások

Az Osztályhoz tartozó intézeteink létszáma 1958 decemberében 245 fő volt, 1959 decemberében 272. Növekedés: 27, ebből 8 a Filozófiai Intézetben, 8 a Régészeti Kutató Csoportban, a többi intézet létszáma 1—3 fővel emelkedett.

A tanszéki kutatók száma az 1958. évi 17 fővel szemben 19 főre emelkedett. A tanszéki kutatók közül 11 a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen, 6 az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és 2 a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen működik.

A kutatóerők koncentrálása érdekében a tanszéki állásokat az Osztály fokozatosan az intézetekhez kívánja csatolni.

Az Osztály célhitekerete 1959-ben 868 000 Ft volt, 3,5 %-al több, mint 1958-ban.

1959-ben az Osztály 58 intézményt részesített céltámogatásban, mintegy 150 kutatási témát támogatva. A támogatás nagysága szerint 10 000 Ft-nál kevesebbet kapott a támogatott intézmények több, mint 60 %-a. Ezek az adatok a céltámogatás szétaprózottságát mutatják. Az anyagi támogatás elaprózódása, kisebb témáknak 1—2000 Ft-tal való támogatása elsősorban a filozófia, a történettudomány, a pedagógia, részben a közgazdaságtudomány és az állam- és jogtudomány területén volt jellemző. A céltámogatások nem kellő koncentrátság mellett is jelentős mértékben elősegítették több fontos témában a tudományos kutatás előrehaladását. Így céltámogatással segítette az Osztály a közgazdaságtudomány területén a piackutatási panel szervezésének módszertani kísérletét, a történettudomány területén az „Iratok az ellenforradalom történetéhez”, a „Zsigmondkori Oklevéltár” kiadványok elkészítését, az állam- és jogtudomány területén a Nemzetközi Jogi és Diplomáciai Lexikon munkálatait, a kriminalisztikai kutatást, a régészet területén a magyarországi rézkor feldolgozását, a Pannonia lakossága történetének kidolgozását, az alattányi avar temető feltárását, a Corpus Inscriptionum Latinarum munkálatait, a néprajz területén a Néprajzi Lexikon, Népmese Katalógus, Néprajzi Atlasz, Néprajzi Bibliográfia elkészítését, a művészettörténet területén a művészettörténeti topográfia elkészítését, a földrajz területén Magyarország földrajzi monográfiájának feldolgozását szolgáló kutatásokat.

Az Osztályvezetőség az Elnökség iránymutatásának megfelelően az 1959. évi tapasztalatokat felhasználva a céltámogatás keretének 1960. évi felosztásánál jelentős változásokat hajtott végre és a céltámogatásban részesített intézmények és témák számát kb. 1/3-dal csökkentette.

Tisztelt Osztályülés, kedves vendégek!

Az Osztályvezetőség beszámolójának — amint az ez évi egész akadémiai nagygyűlésnek — elsősorban az a feladata, hogy ne annyira az 1959. évi munkáról, mint inkább a tízéves fejlődésről adjon számot; ezért mindenekelőtt ezeket a kérdéseket érintettük. Az egyes tudományágak helyzetének jellemzésekor utaltunk a feladatokra, a tennivalókra is. Éppen ezért a beszámoló végére érve, nem terjesztünk elő külön határozati javaslatot, s az általános feladatokat sem foglaljuk ismételtlen össze. Ezekre a bevezető részben kitértünk, itt legfeljebb megismételjük azt a legáltalánosabbat, amit társadalomtudományunk további útjára nézve megállapítottunk: „Általános követelményként — mondtuk — társadalomtudományunk egésze elé azt kell állítani, hogy a kutatások középpontjába a társadalmi és kulturális fejlődésünk által felvetett konkrét problémákat iktassa s ezeket elemezze megfelelő tudományos szinten.”

A társadalomtudományok előtt álló legfontosabb feladatokat a távlati tudományos terv már kijelölte, illetőleg az elkészítendő tervtanulmányok alapján ki fogja jelölni. Az Osztályvezetőség az ismertetett beszámoló elhangzása után és az itt elhangzó felszólalások figyelembevételével fogja majd részletesebben kidolgozni azokat a feladatokat, amelyek az Osztály előtt a tudományszervezés és tudománypolitika terén állanak.

HOZZÁSZÓLÁSOK

A beszámoló elhangzása után *Ortutay Gyula* akadémikus, *Szigeti József*, a filozófiai tudományok doktora, *Kovács István*, az állam- és jogtudományok kandidátusa, *Bulla Béla* levelező tag, *Gerevich László*, a történelemtudomány kandidátusa, *Nagy Sándor*, a neveléstudományok kandidátusa és *Dobrovits Aladár*, a történelemtudomány doktora szólalt fel. A felszólalásokra *Szabó Imre* akadémikus, osztálytitkár válaszolt.

Ortutay Gyula akadémikus felszólalása elején, az Osztályvezetőség beszámolójával összefüggésben rámutatott néhány olyan mozzanatra, melyek a magyar néprajztudomány eredményeinek nemzetközi elismerését mutatják.

Igy például Leningrádban és Prágában 1956-ban a mi előterjesztésünk alapján fogadtak el — mondotta *Ortutay Gyula* akadémikus — több olyan módszertani javaslatot, amelyek éppen a marxi—lenini elvek néprajzi alkalmazásában mutatkozó félreértések és hibák kiküszöbölésére irányultak. 1956-ban és azóta egyre több olyan eredmény ivódott át a baráti országok néprajzi kutatásába, amelyet magyar néprajzi kutató dolgozott ki.

Meg lehet említeni a bécsi iskola egyik képviselőjének elismerését is, aki azt írja, hogy ma Európában a néprajzi kutatók az északi iskolától és a magyar iskolától tanulhatnak.

Most már nem ott tartunk, hogy a hazai narodnyik nézetekkel vitázzunk, hanem Helsinkiben és a kijevi konferencián is a magunk marxista igényű módszertani álláspontját képviseltük a nyugati néprajzi iskolákkal szemben, és álláspontjaink széleskörű megvitatásra, érdeklődésre, elismerésre találtak mindkét helyen.

Ortutay Gyula akadémikus a továbbiakban utalt arra, hogy több fiatal magyar néprajzi kutató munkásságát külföldön is figyelemmel kísérik. Több külföldi könyvkiadó érdeklődést mutat kutatóink művei iránt és a Német Tudományos Akadémia kiadásában és Helsinkiben megjelennek magyar kutatók művei.

A beszámolóban említett eredmények mellett e felvázolt jelenségeket is figyelembe véve elmondhatjuk, hogy ma már bizonyos eredménnyel dolgozik a magyar néprajztudomány.

A néprajztudománynak az I. Osztályhoz kerülésével kapcsolatban rámutatott arra, hogy számos gyakorlati szempont szól amellet, hogy a magyar néprajz egészében az I. Osztály keretében dolgozzék. Intézet létesítésére a II. Osztályon belül hosszú éveken keresztül aligha lehetne mód, viszont az átrendezéssel alkalom kínálkozik arra, hogy a néprajz területén meglévő bizonyos aránytalanság is megszűnjék. A zenefolklór kutatás, valamint az egész néprajzi kutatás együtt megvalósíthatná egy kialakuló intézetben a magyar kutatásnak olyan terveit, amelyeket egy ilyen intézet nélkül — bár-hogy igyekeznénk — nem teremthetnénk meg. A népzene-kutatás számára hiányzik az az ideológiai alap, az a materialista történeti és társadalmi elemzés, amely ezekhez a kutatásokhoz is elengedhetetlen. A népzene-kutatás a folklór egyéb ágaitól elvonatkoztatva mihamarabb csak formálissá válik. Egyensúlyeltolódást okoz az, hogy egy viszonylag nagy intézmény jelentős felszerelésekkel a néprajz egy részletágazatával foglalkozik — bármilyen

értékes is az —, viszont a néprajz egyéb, ugyanolyan nagy jelentőségű tartományai nem rendelkeznek intézeti bázissal.

A magyar néprajzi kutatás számára most középponti kérdés a mezőgazdaság szocialista átalakulása idején, hogy minden erejét arra koncentrálja, hogy a néprajz jelenlegi jelenségeit és a változó múltat úgy vizsgálja, hogy az egyrészt minden irányban gyakorlati haszonnal is járjon, másrészt pedig a tudományok számára kihasználhassa ezt a döntő pillanatot. A tulajdonviszonyokban, a család szerkezetében, a család kereseti viszonyaiban, az egymáshoz való relációkban, az egész életstílusban, a gazdálkodási módokban is nagy változás következett már be és következik még be az elkövetkezendő években. Mindez elkerülhetetlenné teszi, hogy egy intézeti kutatás szervezetten, központilag vizsgálja ezeket a változásokat.

Ortutay Gyula akadémikus, megköszönve a magyar néprajz munkásai nevében azt a segítséget, amelyet bírálaton, tanácsadáson keresztül és annyi más módon a II. Osztálytól kaptak, azt hangsúlyozta, hogy az I. Osztályhoz való átkerüléssel a néprajz művelői igyekezzenek magukkal vinni mindazt, amit a marxizmus — lenini elméletből a társadalomtudományokkal való kooperációban és vitákban megtanulhattak. A további munkát azonban csak akkor lehet jól végezni, ha egy intézet keretében a csak múzeumi és csak tanszéki munka mellett a kutatás feltételei biztosítva lesznek.

Szigeti József hozzászólásában a filozófia jelenlegi helyzetéről és a filozófia feladatairól beszélt.

A magyar marxista filozófiáról szólva — mondta — számításba kell venni azt, hogy az fiatal tudományág; fejlődésünk ismeretében nyilvánvaló, hogy a rendkívül nehéz körülmények között küzdő illegális pártnak nagyon kevés módja volt arra, hogy szélesebb körben neveljen ki filozófiai kádereket. Általában nemcsak nálunk, hanem valamennyi népi demokráciában, miután a munkásosztály kézbevette a hatalmat, nagy feladat volt egy széleskörű filozófus-gárda kiművelése, amely marxista—leninista filozófiával foglalkozik. Nálunk még speciálisan az is volt a helyzet, hogy alig akadt a filozófusok között antifasiszta beállítottságú és magatartású filozófus. A legtöbb filozófus elkötelezettje volt a régi rendszernek, többé-kevésbé klerikális vagy más jellegű filozófiai nézeteket vallott és ezzel megegyező politikai meggyőződést is. Nálunk tehát valóban különös nehézséggel járt kinevelni egy filozófus-generációt.

Ami a filozófia mai helyzetét illeti, arra mindenekelőtt az a jellemző, hogy a filozófiai élet ma egységesebb, és az egyes kérdések felvetésénél és megoldásánál mindjobban kapcsolatot talál azokkal a problémákkal és feladatokkal, amelyek társadalmi fejlődésünk, a szocialista építés alapján merülnek fel.

Azt lehet mondani, hogy filozófiai életünknek ez a belső egysége, amely az ellenforradalom elleni harcban jött létre, úgy alakult ki, hogy bizonyos mértékben automatikusan kiküszöbölődtek az ellenforradalom elleni harcban a rossz szélsőségek; a revizionizmus és bizonyos dogmatikus eltérések is kiküszöbölődtek filozófiai életünkéből, úgy hogy eleve jobb talajon, eleve nagyobb egységben kezdtük meg a filozófiai munkát. Azt, hogy a filozófiában valóban beértek emberek, kétségtelenül bizonyítják azok a nem is rossz cikkek, tanulmányok, amelyek részben közvetlenül a revizionizmus elleni harcból születtek, részben pedig olyan problémákkal foglalkoznak, amelyek ugyan látszólag távol állnak a közvetlen politikai aktualitástól, viszont a dialektikus materializ-

mus kategóriáját helyezik új fénybe, érdekes megvilágításba. A Filozófiai Szemle első száma után, amely még magán viselte a revizionizmusnak az ellenforradalom előtti ideológiai rombolásából adódó nyomait, már olyan számok következtek, amelyekben színvonalas tanulmányokat találhatunk.

A fejlődés ellenére még vannak bizonyos elméletileg tisztázatlan kérdések. Ezeknek tisztázására éppen a közeli jövőben a filozófusok aktívja hivatott, és ez megteremti a teljes egységet a filozófia területén és szervezetesebb együttműködést, jobb munkamegosztást hoz létre. Hiányossága munkánkban, hogy az elmúlt időszakban inkább csak negatív, kritikai munkát végeztünk, harcoltunk a marxizmus—leninizmus különböző eltorzulásai ellen, de kevésbé oldottuk meg azokat a felmerülő problémákat, amelyekhez a filozófiának hozzá kell szólnia. Például a filozófiának, a történelmi materializmus művelőinek igen sok mondanivalójuk lehet a proletár internacionalizmus kérdéséről, úgy, ahogyan azt pozitíve most már hosszú nemzetközi tapasztalatok alapján kell kifejtetni.

A pozitív tapasztalatok határozottabb és magasabb színvonalú általánosítása terén kell előremennünk, elsősorban a népi demokratikus fejlődéssel kapcsolatban. A Filozófiai Intézet ebben az irányban tesz lépéseket. Az Intézetben hosszabb ideig nehézségek voltak éppen az ilyen témák megfogása terén, bizonyos tartózkodás és elfordulás volt az ilyen témáktól. Az Intézet ezen a téren már nagyban és egészben rendbejött. Nagymértékben segített az osztálynak az a határozata, amely rámutatott az Intézet munkájának ezekre a hibáira és az új kérdésekkel foglalkozva tanszékeknek és más filozófiai munkahelyeknek is tud majd bizonyos segítséget adni.

Ha a népi demokrácia fejlődése által felvetett kérdésekről, ezeknek tanulmányozásáról van szó a történelmi materializmus eszközeivel és annak síkján, akkor lehetetlen tekintetbe nem venni azt, hogy az elmúlt esztendőben nagyon kevésbé foglalkoztunk szociológiai elemzésekkel. Pedig a filozófusok számára rendkívül fontos dolog lenne olyan szociológiai elemző munkát végezni, amely az elvontabb általánosításokhoz szükséges konkrét anyaggal látja el őket. A történelmi materializmus problematikájának előtérbe állítása, ami nemcsak az Intézet keretében történik meg, hanem azt mondhatnám, egyetemi tanszékeken, a Pártfőiskolán is, egyáltalán nem jelenti és nem jelentheti azt, hogy más területeket elhanyagoljunk. A dialektikus materializmus vagy dialektikus logika területén tovább fogunk dolgozni és ezen a téren is jelentős eredményeket akarunk elérni. Sőt bizonyos mértékig — és ez is hozzátartozik filozófiánk újabb fejlődéséhez — most már foglalkozni kell olyan kérdésekkel, amelyekkel eddig egyáltalán nem foglalkoztak. Az egész modern technikai, műszaki fejlődés, amelynek társadalmi kihatásai rendkívül érdekesek és fontosak, az automatizáció, az úgynevezett gondolkodó gépek olyan logikai problémákat is felvetnek, amelyekkel a matematikai logika foglalkozik, és lehetetlen például a dialektikus logika kérdéseit megoldani akkor, ha nem tisztázzuk a matematikai logika határait, fogalomalkotásának sajátosságait, ismeretelméleti alapjait.

Bizonyos nehézségek, zökkenők vannak most átmenetileg a természet-tudósok és a filozófusok együttműködésében. Ez az együttműködés némi megtorpanást és kiesést mutat, legalábbis ami a teoretikus, elvi problémák megoldását illeti. A jövőben ezt a megtorpanást is ki akarjuk küszöbölni, és behatóan fogunk foglalkozni olyan kérdésekkel, mint a természet dialektikájának kérdései.

Az itt vázolt feladatokat csak akkor tudjuk megoldani, ha valóban létrehozzuk a munkamegosztást, ha megvalósítjuk például azt az elgondolásunkat, hogy bizonyos tanszékeket meghatározott profilra, meghatározott kutatási területre állítunk rá. A munkamegosztás lehetővé teszi, hogy filozófiánk sokoldalúan fejlődjék. Ezt kívánják és ezt követelik tőlünk különben nemzetközi kötelezettségeink is. Az, amit most adni tudunk, bizony sokszor még kevés, de azt is meg lehet állapítani, hogy vannak olyan cikkek, tanulmányok, könyvek, amelyekről jó véleményt mondanak, amelyeket őszinte örömmel olvasnak.

A múltban komoly nehézségei voltak annak, hogy a filozófia ténylegesen behatóan és alaposan foglalkozzék a jelen kérdéseivel, úgy, ahogyan azok felmerülnek. A személyi kultusz és sok egyéb körülmény akadályozta ezt. Ma ezen a téren megváltozott légkörben élünk, és éppen ezért másképpen, behatóbban, valóban tudományos igényvel lehet foglalkozni ezekkel a kérdésekkel. Ma egy-egy tévedés tévedésnek számít, amit ki lehet küszöbölni. A filozófián belül is igyekszünk megteremteni azt a légkört, hogy ezeket a tévedéseket vagy esetleges igazságokat érvekkel és ellenérvekkel, nem pedig különböző címkek használatával vitassuk meg.

Kovács István hozzászólása elején rámutatott arra, hogy a nagy társadalmi forradalmak idején a jogtudósok munkája elsősorban a jogalkotásban mutatkozott meg, és ebben tükröződtek az elméleti eredmények. Ezt a megállapítást a szovjet jogalkotás és jogtudomány fejlődése első szakaszának rövid ismertetésével is alátámasztotta. Kiemelte, hogy a népi demokráciákban — éppen a szovjet tudomány fejlődésének tapasztalataira támaszkodva — viszonylag rövidebb idő alatt zárult le az a folyamat, amelynek eredményeképpen a jogtudomány aránylag nagyobb számú önálló kutató jellegű munkában is jelentkezett.

A magyar jogtudomány fejlődéséről szólva megállapította, hogy nagyon nehéz lenne meghatározni, hol adott többet a magyar jogtudomány: önálló kutató jellegű tanulmányokban vagy a szocialista kódexek, törvénykönyvek megteremtésében? Ha végiggondolunk jogalkotásunkon, gondolunk az Alkotmányra, a tanáestörvényre, a büntetőtörvénykönyv általános részére, a polgári törvénykönyvre, a családjogi kódexre, az államigazgatási eljárási kódexre vagy a büntetőjog különös részének most folyamatban levő kodifikációjára, akkor világos előtűnik, hogy ezeken a területeken sokszor a munka oroszlánrészét végezte a jogtudomány.

Hozzászólásának további részében példákon keresztül mutatta be, hogy a jogalkotás kialakult terve hogyan befolyásolja az önálló kutatómunkát. Így például a polgári törvénykönyv több esztendőn át folyó előkészítő munkája során nemcsak nagyszámú önálló tanulmányt serkentett, hanem bizonyos monográfiákat is. Ugyanígy az államigazgatási eljárási törvénnyel kapcsolatban, amelynek szintén hosszabb ideig folyt az előkészítése, két vagy három monográfiáról is tudunk, amelyet lényegileg ez a törvény serkentett már a jogalkotó munka folyamata alatt.

A jogalkotó munkában való részvétel eredményei mellett a jogtudomány eredményeinek önálló művekben való jelentkezése is számottevő. Az 1952-es és 1959-es adatok összehasonlítása bizonyos fokig tükrözik a fejlődést és annak tendenciáját is. 1952-ben három tudományos igényű monográfia született; 1959-ben számuk meghaladja a tizenkettőt. Akkor két folyóiratban merültek ki a jogtudományi periodikák, a *Jogtudományi Közönyben* és az *Állam*

és Igazgatásban, amelyekben bizonyos fokig összekeveredett az ismeretterjesztő, népszerű irodalom a kutató jellegű irodalommal. Ma a periodikák egész sorával rendelkezünk. Uthalhatunk az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítőjére, az egyetemi Actákra, — mindhárom jogtudományi kar jelentkezik önálló kiadványokkal, Actákkal — a Magyar Jogra, az idegen nyelven kiadott Acta Juridicára és a Magyar Jogász Szövetség kiadványaira.

Mindez átalakította a periodikák termelését is. Nemcsak mennyiségben nőtt a „termelés”, hanem bizonyos differenciáltságot is látunk ezen a területen, mégpedig abban az irányban, hogy minden tanulmány megtalálja a maga helyét. A népszerűsítő jellegű tanulmányok, az apparátus közvetlen igényét szolgáló tanulmányok számára is megvan a publikációs lehetőség, és nem lehet velük helyettesíteni az elméleti, a kutatójellegű munkákat.

Érdemes megemlíteni a jogi könyvészet fejlődését is. Erről általában kevés szó esik, pedig bizonyos fokig ez a tudományos munka előfeltétele, annak előrehaladását jelzi. Magyarországon a felszabadulást megelőző időben még csak egyes időszakokban sem volt jogi bibliográfia. Csak egyes ágazatok egyes időszakairól jelentek meg gyakran kisebb-nagyobb ötletszerűséggel összeállított bibliográfiák. A felszabadulás óta a kurrens anyag teljes egészében kiadásra került mintegy 60 év terjedelemben, azonkívül a felszabadulás előtti anyag is rendelkezésre áll katalógus formájában legalább a kutatók számára.

Ha a számszerű eredményeket vizsgáljuk, azok eleve azt a látszatot keltik és helyesen keltik, hogy mögöttük a jogtudományi káderek számának és képzettségének növekedése is rejlik. Az erőteljes publikáció, a minőségében emelkedett tudományos munka, az önálló művek feltétlenül jelzik a káderállomány számának és képzettségének növekedését; érdemes lenne azonban egy-két egyenlőtlenségre is felhívni a figyelmet. Nem mindenütt egyforma jelentőségű és egyforma fokozatú ez a fejlődés. Például a jogtörténet vonalán, a termelőszövetkezeti jog vonalán, de bizonyos eljárási jogok tekintetében is van lemaradás a káderek számát tekintve. Érdemes felhívni a figyelmet az egyeteminken folyó kutatómunka bizonyos problémáira is. 1952 óta az egyetemi oktató káderek száma — akik a Jogtudományi Intézeteken kívül elsősorban bázisai a jogtudományi kutatómunkának is — nem nőtt, hanem inkább csökkent. Ezzel szemben az egyetemek oktatási terhelése jelentősen megnövekedett, nemcsak a jogi oktatásnak öt esztendőre való felemelésével, hanem azon keresztül is, hogy a levelezőoktatás erőteljesen kiszélesedett. Ma ott tartunk, hogy vannak tanszékek, amelyek két emberrel végzik 6–700 hallgató vizsgáztatását és gondozását a levelezőoktatás különböző módszerei között. Ha ez az állapot továbbra is fennmarad, előbb-utóbb károsan fogja éreztetni hatását nemcsak a kutatómunkában, hanem az egyetemi oktatás színvonalát illetően is.

Az osztályvezetőségi beszámolóban igen erősen előtérbe állított kérdés — állapította meg Kovács István — az elmélet és a gyakorlat kapcsolatának erősítése a jogtudományban. Erről szólva hangsúlyozta, hogy ha a jogtudomány területén csak abban merülne ki az elmélet és a gyakorlat közötti kapcsolat, hogy a jogtudomány igyekszik — bár elméletileg értékelve — valahogyan általánosítani a gyakorlatot, akkor ez nagyon károsan hatna vissza magának a joggyakorlatnak fejlődésére is. Ennél tovább kell menni; mert csak olyan elméleti elemzéssel segíthető jelentősebben a gyakorlat, amely tovább mutat egy adott időszakon belül a gyakorlat általánosításában. Az elmélet és a gyakor-

lat közötti kapcsolat vizsgálatánál abból kellene kiindulni, hogy mennyire állnak tisztán azok a csatornák, amelyeken a gyakorlat tényei áramolhatnak a tudomány felé és a tudomány eredményei a gyakorlat felé. A gyakorlat tényei eléggé eljutnak a kutatókhoz, és a kutatókban is eléggé megvan a hajlandóság, hogy felmérjék a gyakorlat szükségleteit, ugyanakkor a másik vonalon, ahol a tudomány eredményeit kellene felhasználni, túl a konkrét jogalkotáson, nem eléggé nyitottak a csatornák. A gyakorlati jogászok munkájában még ma nem eléggé ismert az az álláspont, hogy a jogalkalmazás legalább annyira követeli a megfelelő szinten álló tudományos képzettséget, mint a jó mérnök vagy orvos munkája.

Ha a jogtudomány erőteljesebben kívánja segíteni a gyakorlatot, akkor vizsgálatainak körét néhány területen ki kell szélesíteni — folytatta a felszólalását. Egyik ilyen terület a szociológia. Az egyes ágazati jogtudományokban már vannak kísérletek, amelyek azt mutatják, hogy érdemes ezzel a területtel foglalkozni, feltétlenül fog hozni eredményeket. Például ha a családjogi törvény egyes megállapításainak a gyakorlatban való érvényesülését vizsgáljuk, ez szükségszerűen felvet bizonyos szociológiai jellegű kutatásokat is. Ilyen kutatások folynak is a Jogtudományi Intézetben és eléggé kedvező eredményeket is hoznak: a házasság és a válás okai, az ezzel kapcsolatos jogszabályok tekintetében stb. De hasonlóképpen a büntetőjog, az államigazgatási jog különböző kérdései szinte követelik a kutatásnak ezekre a területekre való kiterjesztését. Ez egyik olyan csatorna lesz, amelyen keresztül sokkal inkább lehet foglalkozni a gyakorlat tényeivel és sokkal inkább lehet bevinni a tudomány eredményeit a gyakorlatba.

Egy másik ilyen probléma a jog rendező feladatának kérdése. Ha el is fogadjuk azt az általános tételt, hogy a jog rendező feladatköre az elnyomó funkción belül helyezkedik el, akkor is látnunk kell, hogy már az átmenet időszakában is vannak olyan periódusai és olyan területei a jogi életnek, ahol elsősorban ez a rendező funkció érvényesül. Így van ez különösen a szocialista gazdaság igazgatásának azon a területén, amely nem rendészeti funkciókkal vagy a termelés külső feltételeinek biztosításával függ össze, hanem magának a termelésnek a szervezésével. Kétségtelen, hogy itt a jog rendező szerepe érvényesül elsődlegesen és erről az oldalról vizsgálva a jogtudományi kutatásokat, valószínű, hogy ki kell szélesítenünk a kérdést bizonyos szervezési, szervezéstudományi elemekre is. Ma az összes szocialista országokban felvetik a szervezési problémáknak tudományos szinten való vizsgálatát, más szóval: a szervezési tudományoknak valamilyen formában való megkonstruálását. Érdemes erre a kérdésre is felfigyelni, mert hiszen ez szoros kapcsolatban van a jog rendező funkciójával. Nagyon sok olyan probléma van, amely először szervezési kérdés, aztán az állandósulás síkján jogi problémává változik, a jogi szabályozáson keresztül nyer formát.

Ugyancsak ebbe a körbe esik az a kérdés, hogy mennyire és hogyan tudjuk megteremteni az új technika alkalmazásának feltételeit az igazgatási szervezetben. Ma oly módon születnek az igazgatási szervezet egyes szervezeti formáinak kialakítására irányuló koncepciók, hogy teljesen figyelmen kívül hagyják azt a fejlődést, amelyet a tudomány ezen a területen produkált az utóbbi években. Például az úgynevezett gondolkodó gépek, amelyek már más lehetőségeket rajzolnak fel az ellenőrzés, a nyilvántartás, a hatáskörök centralizálásának vagy decentralizálásának, a létszámszükségletnek vizsgálata stb. vonatkozásában, mint ha figyelmen kívül hagyjuk ezeket.

A mi igazgatási tudományunk, szervezéstudományunk még a kezdetnél tart ezeknek a problémaköröknek vizsgálatában és szükséges erre figyelni, most a távlati kutatási tervek kidolgozása előtt.

Bulla Béla levelező tag hozzászólásában a földrajztudomány jelenlegi helyzetével és a Földrajztudományi Kutató Csoport munkájával foglalkozott. Felszólalása elején rámutatott azokra az okokra, melyek előidéztek a felszabadulás után a természeti földrajz lendületesebb és eredményesebb fejlődését és a gazdasági földrajz viszonylagos elmaradását. A magyar természeti földrajz hasonlíthatatlanul gazdagabb és jobban felhasználható örökséggel indult, mint a gazdasági földrajz. A geomorfológia, a hidrológia, a klimatológia, a biogeográfia, a talajföldrajz akkori, 15—20 év előtt is már dolgozó képviselői közül többen ma is élnek és dolgoznak, maguk körül iskolákat alakítottak ki, tanítványokat neveltek. Ezzel szemben marxista szellemű gazdasági földrajz 1945 előtt a Szovjetunió kivételével sehol sem volt, tehát nálunk sem lehetett, ki kellett fejleszteni. Az igazságnak tartozunk azzal a megállapítással, hogy a magyar marxista gazdasági földrajz kiépítése sokkal inkább a felszabadulás, de különösen 1950 után végzett fiatal gazdasági geográfusaink érdeme, semmint az idősebb generációé. Az idősebb generáció részéről különösen az első években a magyar földrajz inkább csak türelmetlen és sokszor erősen szubjektív bírálatokat kapott, de elvi irányítást és különösen olyan munkákat, amelyek a marxizmus alkalmazásával és módszerével készülve alkotó módon fejlesztették volna a marxista magyar gazdasági földrajzot, nagyon keveset. Ilyen körülmények között a kiéleződő elvi ellentétek nyílt vitákban való tisztázása elmaradt, és ez természetszerűleg fékezően hatott a gazdasági földrajz kiépítésére. Ezen a téren most hamarosan előnyös változást remélünk. A közeli jövőben megrendezzük a településföldrajzi vitát, utána a gazdasági földrajzi rayon-vitát és erősen reméljük, hogy a két vita után olyan tisztulási folyamat indul meg, amely lehetővé teszi minden gazdasági geográfusunk termékeny együttműködését. A természeti földrajznak a gazdasági földrajzéhoz viszonyított lendületesebb és eredményesebb fejlődése a publikációs tevékenység terén is megnyilvánult. 1955 óta e területen 10 monográfia készült el.

Mindez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy a természeti földrajz terén a fejlődés egyenletes lenne. Az osztályvezetőségi beszámoló is megemlítette a geomorfológia túlsúlyát a természeti földrajzban. Ez így is van, az okát is tudjuk, de megszüntetésére saját erőnk nem elégségesek, ehhez többek között az Akadémia támogatására, segítségére is szükségünk lenne. Ma az a helyzet, hogy a természeti földrajz az Akadémián belül három-négy osztályban van szétszórva. Mi hangoztatjuk és valljuk az egységes természeti földrajzot, de a geomorfológiát hivatalosan a II., az éghajlattant a III—VI., a hidrogeográfiát a II. és a VI., a biogeográfiát és a talajföldrajzot a IV. Osztály és a Biológiai Csoport patronálja. Nem jobb a helyzet az egyetemeken sem. Az általános természeti földrajzi tanszék kezében csak a geomorfológia és a hidrogeográfia oktatása van, az éghajlattant a meteorológiai, a biogeográfiát pedig a biológiai tanszéken tanítják. Hogy ilyen körülmények között a természeti földrajz terén a geomorfológiai irányzat uralma hogyan egyenlíthető ki — mert nem a geomorfológia fejlődésének visszatartásáról, hanem csakis a többi tudomány előbbreviteléről lehet szó —, erre a nehéz kérdésre most nem látunk megoldást. Ez összefügg egy sor más kérdéssel akadémiai és felsőoktatási vonalon is. Persze a legmegfelelőbb megoldásnak a szovjet példa látszik:

geográfiai fakultás a nagy egyetemeken, vagy olyan nagy geográfiai intézet, amely magában egyesít mindenfajta földrajzi tanszéket, legalább docentúra alakjában, és geosztály vagy csoport a Tudományos Akadémián. A kérdés megoldása azonban mindezekre kiterjedő gondos előkészítést kíván.

Bulla Béla levelező tag a Földrajztudományi Kutató Csoport helyzetével foglalkozva rámutatott arra, hogy az intézmény mindössze 8 éves, de ez alatt a 8 év alatt a magyar földrajztudománynak fontos tényezőjévé lett, és tagjainak munkássága az utóbbi 10 esztendő magyar földrajzának mind minőségben, mind mennyiségben igen jelentős része. A Kutató Csoportot az elmúlt év folyamán a lefolytatott vizsgálat bizonyos hibákban elmarasztalta. Az Osztályvezetőség segítségével történtek intézkedések, amelyek hivatottak megjavítani a csoport munkáját.

A továbbiakban Bulla Béla levelező tag ismertette azokat az intézkedéseket, amelyeket a Kutató Csoport tett a munka megjavítása érdekében és vázolta azokat a feltételeket, amelyek megteremtésével a Csoport tervszerű és rendszeres fejlődése biztosítható. Felszólalásának befejező részében utalt a földrajztudomány előtt álló legfontosabb feladatra: a kétkötetes magyar földrajzi monográfia elkészítésére. Ezt a munkát, melyben minden magyar geográfus részt vesz, a Földrajztudományi Kutató Csoport irányítja a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Földrajzi Intézetével kötött megállapodás alapján, a moszkvai testvérintézet segítségét felhasználva.

Gerevich László felszólalásának elején a népi demokratikus országok régészeti kutatásairól szólva elmondta, hogy a népi demokratikus országokban a társadalomtudományi kutatásoknak alig van ága, amely nagyobb fejlődést mutatott volna fel akár eszmei síkon, a marxizmus eredményeinek alkalmazása, akár gyakorlati síkon, intézmények alapítása, ráfordított anyagi erők, nagy munkák végrehajtása terén, mint a régészet. A szocialista átalakulás nagy feladatait kísérő régészeti munkák, a szakterület elvi összefogásának érdekében már a 40-es évek második felében nagymértékben kibővültek a régészettudomány intézetei, mint Prágában vagy új intézeteket létesítettek, mint Morvaországban, Szlovákiában, Lengyelországban, Romániában. Ez utóbbi intézetek az 50-es évek elején alakultak, ma már a román 200, a lengyel 300 tagot számlál. Ezekben az országokban éppúgy, mint a Szovjetunióban, a múlt problémakörei a dialektikus materialista történetiszemlélet számára nyújtott jelentékeny új adatanyagon is alapszanak. A régészet jelentékeny új témaanyagot képes adni nagy bőségben éppen azokról a korszakokról, amelyekről nincsenek egyéb forrásaink és azokról a társadalmi osztályokról, amelyek az írásbeliségből kimaradtak. Az anyagi kultúra története elsősorban ennek, a fejlődés kezdetén álló társadalomtudománynak kutatásaiból ismerhető meg. Nem véletlen, mikor Lenin a régészet helyzetével foglalkozott, a Kondakovtól alapított leningrádi Intézet új elnevezésébe saját kezével írta be: Az anyagi kultúra történetének intézete. Az anyagi kultúrára vonatkozó kutatások így a régészet egyik legfontosabb területévé váltak.

A régészet másik lendítő kereke a hazai föld és népek története, a nép származása, a néppé válás társadalmi folyamatainak tisztázása. Kutatásainak súlypontja az államalapítás, illetve az ezt megelőző társadalom előfeltételének vizsgálata. E vizsgálatok közvetlen tárgya: a települések, legyenek ezek falvak, földvárak vagy régi városok, ún. városmagok feltárásai, mely utóbbiak különösen a Szovjetunió, Lengyelország és Németország kutatásaiban tölt be

fontos szerepet, megdöntve a nyugati történészeknek eddig hirdetett, a városok kialakulásáról szóló elméletét. A szocialista országok régészeti eredményeit és szervezetét a kapitalista országok tudományos közvéleménye általánosan elismeri és igen magasra értékeli.

A szocialista országok régészetének fő irányjaival és tervszerűségével összevetve, a magyar kutatás mindezeket a célokat vagy igen csekély erővel követhette, vagy nem tűzte maga elé, hiszen más irányú munkát is végző, egyetlen országos intézménynek kellett volna e feladatokat jórészt vállalnia. S míg a műemlékekkel kapcsolatos munkákra egyre inkább jutott pénz az építkezések ütemének megfelelően, addig e gyakorlati munkával szemben, koncepciót tartalmazó feladatok megoldására igen kevés kádert és anyagi erőt lehetett biztosítani.

A szocialista építés hatalmas arányú létesítményeivel, a mezőgazdaság szocialista átalakításával olyan arányú régészeti feladatok merültek fel, amelyekre ez a tudományág Magyarországon nem volt felkészülve sem káderek, sem berendezés, sem szervezés, sem eszmei felkészültség tekintetében. A régészeti feladatok súlypontozása helyett nagy vagy még nagyobb arányú leletmentésekre került sor a régi szervezetben és sokszor csak a régi módszerek alkalmazásával. Az új adatanyag feldolgozására sem maradt elegendő idő és a szintézisek csak lassabban készülhettek.

Ebben az időszakban a régészeti feltárásokra adott összeg nem volt csekély, de a felhasználása tervszerűtlen volt. A különböző minisztériumok, a tanácsok több osztálya, egyetemek, Akadémia, múzeumok stb. között nem született meg az az egészséges koordináció, amely ezt a sokirányú és különböző színvonalú munkát nemhogy összefogni, de felelősséggel áttekinteni képes lett volna. A káderképzés is több vonatkozásban függetlenül folyt a reális szükségletektől, közömbösséget tanúsított gyakorlatilag és elméletileg, eszmeileg támasztott kívánságok, kitérő feladatok iránt. Tekintettel arra, hogy az egyetemi régészeti tanszékek nagyrészt az oktatás feladatait látják el, nélkülöztük az egyetemi kutatótevékenységet is. Ez volt az a helyzet, amit az Akadémia II. Osztálya felismert és megjavítására a népi demokráciák hasonló tapasztalata alapján, sajnos jó évtizeddel később és más főhatóság segítségével nélkülözta viszonylag szerény keretek között az Akadémia Régészeti Kutató Csoportját.

E vázlatos utalások inkább csak jelzik a magyar régészetkutatás helyzetét a népi demokráciák között és igen helytelen volna ebből azt következtetni, hogy a magyar régészet valamiféle pangás állapotában merült el az utolsó 15 év folyamán. Komoly eredményeink vannak. Kiadványaink színvonala világszerte elismert. Az adatközléseken túl több monográfia látott napvilágot vagy áll közvetlenül kiadás előtt. Kutatási, ásatási módszerünket, különösen a műemléki feltárás területén, haszonnal ismerték meg elsősorban a baráti országokban. A jó előfeltételek tehát jórészt megvannak, most már csak az egységes koncepció és a távlati terv érdekében kell megkísérelni a régészeti munkák, törekvések koordinálását.

Nagy Sándor hozzászólása elején a magyar neveléstudomány fejlődésének néhány kérdésével foglalkozott.

Az 1950-es évek elején a neveléstudomány területén kétféle irányban lehetett volna előrehaladni — állapította meg. Az egyik irány bizonyos részletkérdések megoldása, abban a reményben, hogy a marxista pedagógia területé-

nek sokféle részletkérdésében dolgozva — ha ez a munkálkodás eléggé intenzív — bizonyos idő után minőségi változások következnek be az egészben. A másik irány lett volna azoknak a tudományelméletileg nagy kérdéseknek feltevése és megoldása, melyek a fejlődés szélesebb területein egyszerre hozhatnának volna eredményeket, s az egész neveléstudományban utat nyitottak volna az egyenletes fejlődés törvényszerűségeinek. Lehetséges lett volna a kettőt együttesen is megkísérelni. A kezdeti helyzet, a pedagógia munkásainak mindössze is kis csoportja, a hazai marxista előzmények hiánya és más tényezők abba az irányba vitték a neveléstudományt, hogy az első helyen említett lehetőséget realizálja. A marxista neveléstudomány fejlődésének hazai viszonyai között aligha tehettek egyebet. Így azonban sok kérdést nyitva kellett hagyni; ezeknek az akkor részben sejtett, részben nem is sejtett feladatoknak a nyitvahagyása szükségszerűen magával hozta különböző kérdések leegyszerűsítését.

Az 1950-es évek elején rendkívül bonyolultan összeszövődő feladatok egész sorát kellett volna megoldani: egyrészt a marxista—leninista alapon kialakult pedagógia egész területén gyorsan és intenzíven tájékozódni, ezzel majdnem egyidejűen a hazai viszonyok között felmerült pedagógiai problémákra helyes választ adni, de ugyanakkor a pedagógia XX. századi egyetemes történeti vonatkozásában is úgy eligazodni, hogy érdemben lehessen felmérni annak vetületét a magyar fejlődésben, s elvileg lehessen megkülönböztetést tenni haladó és retrográd elméletek között. Történelmileg tekintve a helyzetet, meg kell állapítani, hogy mindezek az összefüggések, feladatok az adott időszakban nem voltak eléggé tisztázottak, s minden jó szándékú erőfeszítés ellenére is nyitva maradtak.

Az akkori hiányosságok mellett az adott korszaknak igen nagy pozitívuma is volt, s ez éppen a marxista neveléstudomány irányában való előrehaladás. Az úttörés időszaka volt ez, beleértve minden fogyatkozását. A magyar szocialista neveléstudomány fejlődésében olyan szakasz volt, mely produktumait tekintve szerény, de ideológiai szempontból, a pedagógiai „akkumuláció” szempontjából mégis mérhetetlenül jelentős.

Az 1954-es köznevelési párthatározat utáni fejlődés sok biztató motívumot tud felmutatni. Az egyre szélesebb területen folyó hazai pedagógiai kutatás feltételei lényegesen jobbakká váltak azáltal, hogy létrejött a Pedagógiai Tudományos Intézet, s így munkába állhattak az első főhivatású pedagógiai kutatók.

Nagy Sándor hozzászólásának további részében utalt az ellenforradalom leverése óta megtett fejlődésre és megállapította: neveléstudományunk ma tematikailag szélesebb területen dolgozik, mint bármikor azelőtt. Általában leküzdve a korábbi dogmatikus hibákat, alkotóbb módon dolgozik, s bár tematikailag sok „fehér folt” van még és kutatásmethodikailag több probléma merül fel mind a mai napig, — fejlődésének az elmúlt években megtett útja, a kutatások jelenlegi helyzete és perspektívái biztatóak.

Pedagógiai kutatásunk — lehetőségeihez viszonyítva — jelentős erőfeszítéseket tesz a nevelés és oktatás tartalmának elvi-tudományos feltárása érdekében, s ezzel hozzájárul annak a történelmi feladatának teljesítéséhez, hogy a feladataira bontott szocialista nevelési célt társadalmunk mai fejlettségéhez és jövő előrehaladásához viszonyítva kifejtse. Nem jelentéktelen kutatások egész sora folyik a neveléstudománynak úgyszólván valamennyi szektorában.

A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottsága az elmúlt években komoly erőfeszítéseket tett az országos kutatás koordinálására, országos kutatási tematika megtervezésére. A Pedagógiai Bizottság a neveléstudományi tanulmányoknak immár második gyűjteményes kiadását bocsátotta útjára. A múlt évben elkészültek s az elmúlt hónapokban megjelentek az általános-pedagógia és az oktatáselmélet első egyetemi tankönyvei.

Bár a neveléstudományi kutatásnak mindmáig vannak bizonyos problémái és nehézségei — s ezért az Akadémia fokozott támogatására nagyon is szüksége van, — az elmondottak alapján nem túlzás azt állítani, hogy jelenlegi helyzetében sok biztató vonást mutat s jövő fejlődése elé bizakodással lehet tekinteni.

Dobrovits Aladár felszólalása elején hiányolta, hogy a beszámoló nem tett említést az iparművészeti kutatásokról. Rámutatott arra, hogy egyes kérdések megoldásánál még a XVIII., XIX. századi problémák esetében is csak régészeti metodikával lehet eredményre jutni. Sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy egy ilyen jellegű kutatáshoz az ígéret ellenére sem kaptak anyagi támogatást.

Felszólalásának további részében, kapcsolódva Gerevich László hozzászólásához, utalva a csehszlovák, lengyel régészeti kutatások volumenének kérdésére, rámutatott arra, hogy ezekben az országokban a régészettudomány nemcsak saját területük kutatásában áll ma olyan nívón, amely nemzetközi elismerést biztosít számukra, hanem nemzetközi problémák kutatását is vállalja. A kettő szorosan összefügg egymással. Ha csak saját földünkön tekintjük a problémákat, az múlhatatlanul a provincializálódás területére viszi ezt a tudományágat is. A magyar régészeti tudomány mindazoknak a nehézségeknek és problémáknak ellenére, amelyeket Gerevich László felvetett, a vele szemben támasztott nemzetközi igények tekintetében sem áll rosszul. Ennek a problémának felvetése is alátámasztja azt, hogy a régészeti tudomány szervezettebb támogatását kérjük és ne zárkózzunk el a velünk szemben immár konkrétan jelentkező nemzetközi igények teljesítése elől.

Felszólalása utolsó részében felhívta a figyelmet a Nubia területén esedékes feltárási munkákban való részvétel szükségességére. Magyarország, amely ezekben a tudományokban ma már nemzetközi súlyt képvisel, szintén megkapta a felszólítást, hogy kapcsolódjék bele ebbe a nemzetközi kutatásba. Az általános érvek mellett speciális magyar szempontok is e munkálatokban való részvétel mellett szólnak. A Nubiába szakadt magyar eredetű néptörödek Assuan környékén nem csekély számban megtalálható. Ha most nem végezzük el ennek kutatását és feltárását, akkor a nagy gát felépítése után ez egyszer s mindenkorra lehetetlenné válik.

Szabó Imre osztálytitkár Dobrovits Aladár felszólalására válaszolva ismertette, hogy a nubiai kutatások ügyével a magyar UNESCO-bizottság foglalkozik, s az egész kérdés megvizsgálására egy olyan külön bizottságot kíván létrehozni, amelybe az Akadémia mások között Dobrovits Aladárt is delegálja. A felszólalásában említett iparművészeti téma anyagi támogatása ügyében a Régészeti Bizottság illetékes.

A többi hozzászólásra válaszolva megállapította, hogy a referátum sem a régészet, sem egyéb tudományok területén nem tudott képet adni az egész kutatásról. Nem is ez volt a referátum fő célja. Különösen nem volt célja, hogy regisztráljon kétségtelenül eredményesen folyó részkutatásokat; inkább az

egyed-egy tudományágak fejlődésének fő vonalát kísérelte meg felvázolni. Ezért az egyes hozzászólások különösen azért voltak fontosak, mert teljesebbé tették azt az elemzést, amelyet az Osztályvezetőség a beszámolóban adott. Hasznos volt ez a jó néhány felszólalás azért is, mert valamelyest megismertük egymás tudományterületének problémáit, különböző tartalmi vagy szervezeti kérdéseket, némely tekintetben pedig a felszólalók helyeshítték vagy módosították azt a képet, amelyet az Osztályvezetőség beszámolója megrajzolt.

A beszámoló is, de részben a vita is fényt vetett arra, hogy túl sok tudományág tartozik a II. Osztályhoz. Ez olyan probléma, amellyel semmiképpen sem tudunk megküzdeni, és ha a néprajz most feltehetően el is kerül a II. Osztály keretéből, még mindig rendkívül nehéz áttekinteni megfelelő szinten az Osztályhoz tartozó tudományokat és az Osztályvezetőségnek rendkívül nehéz érdeemben is átfognia mindazt a pozitívumot és negatívumot is, amelyet az egyes tudományok területén regisztrálni lehet. Helyes lenne a jövőben — és talán maga az Akadémia is fog ezzel foglalkozni — megvizsgálni az egész Akadémia belső felépítését, különösen abból a szempontból, hogyan lehet az egyre inkább kibontakozó tudományok vezetését, irányítását, szervezését eredményesebbé tenni; ennek során megoldást kell találni arra is, hogy egyetlen osztály keretébe ne tartozzék 9 tudományág, mégpedig önmagában is több ágazatot magában foglaló tudományág.